

Nagy Csongor István

A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének tendenciái, különös tekintettel a romániai magyarság történetére (I.)

1. Fogalmi alapvetés

E dolgozat, témáját tekintve, az 1945 és 1989 közötti romániai kisebbségi jog és politika történetével foglalkozik. Románia társadalomtörténetének e korszakáról könyvtárnyi irodalom született, és bátran mondhatom, hogy a nyolcvanas évek második felétől kezdődően Magyarországon is egyre több elemzés, sőt monografikus jellegű írás jelenik meg ebben a témában. Ezért fontosnak tartom előrebocsátani a téma két szempont szerinti szűkítését.

A dolgozat alapvető célja a romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének összefoglalása és lényegi jellemzőinek a kiemelése. Bár ez nem lehetséges a jogszabályok és gyakori elvi deklarációk melletti valós kisebbségi lét feltárása nélkül, fontosnak tartom kiemelni, hogy célt nem a romániai kisebbségi lét társadalmi lehetőségeinek vizsgálata, hanem a gyakorlatnak és a jogi szabályozásnak az egymás mellé helyezése. Ezt annál fontosabbnak tartom kiemelni, mivel a témával foglalkozó szakirodalom a jogi, jogtörténeti aspektust csak mint a diffúz társadalomtudományi szempontrendszer egy elemét használja.

Másrészt előre kell bocsátanom, hogy a fenti szűkítés érvényesítése teszi lehetővé egy másik, célirányos behatárolás érvényesülését is. A dolgozat célja, hogy egy olyan jogtörténeti alapot konstruáljon, amely kiindulópont lehet a tételes jog és a kisebbségi törvénytervezetek elemzéséhez. Itt konkrétan a mai pozitív jogi szabályozás polemikus pontjaira és az RMDSZ által 1993-ban hivatalos pártprogrammá emelt kisebbségi törvénytervezetre és koncepcióra¹ gondolok, amelyek aligha érthetőek és ítéltetőek meg a kisebbségi és a többségi társadalom tapasztalatai, negatív élményei és a kisebbségi joghoz és politikához kapcsolódó rögzült szkepszisei, de legfőképpen a román államnak a kisebbségekhez való viszonyának a története és tradíciói nélkül.

2. A romániai kisebbségi jog alapvonásai az 1945 és 1989 közötti időszak alapján

Mielőtt végigkövetnénk a romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetét, szükséges vázolnunk azokat az alapvonásokat, melyeknek körvonalazása alapvető feltétele a jogtörténeti elemzésnek.

Megítélésem szerint mindez három fogalom elhatárolásával, illetve kapcsolódásának meghatározásával valósítható meg a legszemléletesebben. Romániában a kisebbségi lét, a kisebbség, mint társadalmi jelenség vizsgálata céljából el kell határolnunk egymástól a kisebbségi politikát, a kisebbségi jogot és a kisebbségi helyzetet.

A kérdés elemzésének a kiindulópontja az adott korszak kisebbségi politikája, amely azokat a kül- és belpolitikai prioritásokat, érdekeket tartalmazza, amelyek mind a kisebbségi jog alkotását, mind annak végrehajtását meghatározzák. Tartalma, változása elsősorban a pártdokumentumok² alapján rekonstruálható, de teljes egészében csupán spekulatív módon határozható meg a cselekedetek, a kierzszakolt társadalmi változások oldaláról, hiszen a kisebbségpolitikai prioritások nagy része nem kapott írásos formát, titkos volt, illetve szóban, informálisan közvetítődött. Meghatározása érdekében fontos megtennünk egy elhatárolást, nevezetesen: meg kell különböztetnünk egymástól a kisebbségpolitika külső és belső oldalát.

A külső oldal jelenti a közvetíteni kívánt képet, a propagandát, tehát a deklarációk szintjét, amely vagy elfedni igyekszik a hiányosságokat és a problémákat, vagy kisebbségellenes folyamatokat, intézkedéseket, illetve átmeneti juttatásokat próbál meg kedvezően kommunikálni a nemzetközi és kisebbségi közvélemény irányában. A kisebbségpolitika belső oldala jelenti ezzel szemben azokat a valós célokat, prioritásokat, amelyeket a kormányzat deklaráltan, vagy éppen ellenkezőleg, titkoltan, döntései meghozatalakor és azok centralizált végrehajtásakor szem előtt tart.

A kisebbségi jog ezzel szemben a tételes jogszabályokat foglalja magában, amelyek a kisebbségekre, a kisebbségi létre vonatkoznak, vagy arra hatással vannak; tehát azokat az írott társadalmi objektivációkat, amelyeket hagyományos értelemben ez alatt a kategória alatt értünk.

A kisebbségi jog jellegével, annak érvényesülésével, illetve a kisebbségi jog és a kisebbségi helyzet összefüggésével kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy Románia jogrendje alapvetően kényszer-centrikus, "ami azt jelenti elsősorban, hogy a jogérvényesítés alapvetően jogi természetű kényszerítő eszközök alkalmazása útján történik, de jelenti azt is, hogy a más természetű kényszer, főleg politikai indítékú erőszak alkalmazása, jogi látszat leple alatt történik"³. Romániában csak az olyan jogi norma érvényesülése biztosított, amely tartalmában megfelelően konkrét, és szankciójában megfelelően érvényesül. Vagyis a hatályos tételes jog érvényesülése nem biztosítható kényszerítő eszköz nélkül. Ez alapvetően tradicionális okokra vezethető vissza, nevezetesen a Balkánon érvényesülő sajátos jogfogalomra és jogfelfogásra.

A jogrend kényszer-centrikus jellege, a kétségtelenül érvényesülő történelmi tradíciókon felül, alapvetően három tényező eredménye: a normák megfogalmazása, a hatalmi-politikai struktúra sajátosságai és a pozitív jog jellemzői.

1. A kisebbségi jogi normák megfogalmazásának alapvető vonásai a következők:

- a normák megfogalmazása általános, elnagyolt, nélkülözi a konkrét adatokat, fogalmakat, így azok többféleképpen interpretálhatóak, szó szerinti és tágabb értelmezésük is lehetséges;

- a normák vonatkozásában vagy nem határozzák meg azt az állami szervet, amelynek örködnie kellene az érvényesülésük felett, vagy ha meg is határozzák ezt a szervet, hiányoznak a kötelező előírások.⁴

2. A hatalmi-politikai struktúrával kapcsolatban két jelenséget szükséges kiemelni:

- a hatalmi-politikai struktúra alapvető jellemzője, hogy bár az állami és a politikai szervek jogalkotása elkülönült egymástól, a Párt határozatai kvázi jogszabályként működnek, azokat a Hivatalos Közlönyben (Buletinul Oficial) kihirdették. A jog szerepe a politikai mozgások mellett másod-, illetve harmadlagos. A jogrendszer a politikai rendszer része, közvetlenül szolgálja a napi politikát, és ha arra nem képes, figyelmen kívül hagyják a jogi normákat;⁵

- másrészt a vizsgált időszakban Romániában gyakorlatilag nem volt a gazdasági, kulturális, társadalmi életnek olyan területe, amely felett a közigazgatás ne gyakorolt volna irányítási, felügyeleti vagy ellenőrzési jogkört. Figyelembe véve azt, hogy a közigazgatási aktusokat csupán nagyon szűk körben lehetett a bíróság előtt megtámadni, bátran mondhatjuk, hogy a közigazgatás hatásköre kiterjedt az egész társadalmi életre. Az 1967. évi 1. számú törvény értelmében, mely a közigazgatás feletti bírósági ellenőrzésről rendelkezik, csupán azok a közigazgatási aktusok támadhatók meg a bíróság előtt, amelyek az érintett(ek)nek kárt, hátrányt okoztak, tehát csupán a polgári jogi felelősség alapján lehet jogorvoslattal élni. A bírósági út korlátozásának igazi lehetőségét azonban az a rendelkezés biztosítja, amely kimondja, hogy a nemzetgazdasági tervvel, a honvédelemmel, valamint az állambiztonsággal kapcsolatos közigazgatási aktusok, intézkedések a bíróság előtt nem támadhatók meg, azokra nem terjed ki a bíróság ellenőrzési hatásköre. A dolog szépséghibája csupán az, hogy ezt a minősítést az érintett közigazgatási szerv teszi meg, és a minősítés nem képezheti vita tárgyát: gyakorlatilag csak azokra a közigazgatási intézkedésekre terjed ki a bíróság hatásköre, amelyekre nézve a közigazgatási szerv ezt megengedi.

3. A pozitív jog, illetőleg a jogrendszer struktúrájának, hierarchiájának jellemzői a következőkben foglalhatók össze:⁶

- jogi túlszabályozottság és magas fokú inkonzisztencia;

- jogbizonytalanság: általában több, egymással ellentmondó jogszabály van hatályban, és ez a jogalkalmazó szervek sajátos diszkrécióját teremti meg;

- konkrét normák hiánya, teljes jogalkalmazói diszkréció: a kisebbségekre vonatkozó jogszabályok általában a jogrendszer hierarchiájának legtetőjén helyezkednek el, ugyanis a nemzetiségekről alapvetően a nemzetközi szerződések és az alkotmányok rendelkeznek, amelyek viszont - keretnormák lévén - nem alkalmasak konkrét ügyben való alkalmazásra. Ezeket azonban nem töltik ki törvények vagy végrehajtási rendeletek, hiszen azok vagy hiányoznak, vagy szó szerint átveszik az alkotmány megfogalmazását, esetleg újabb keretnormákat gyártanak. Ha pedig vannak is konkrét szabályok, azok általában el sem érik a jogszabályi rangot, és ellentétben állnak az alkotmánnyal;

- jogi "patthelyzetek": a túlszabályozottság, illetve a tételes jog és a társadalmi valóság közötti mély szakadék következtében a normális, társadalmilag egyébként elfogadott magatartások jogszabályba ütköznek; a jogsértések irracionálisan nagy száma miatt a jogérvényesítés elmarad ugyan, de a tételes jognak, illetve ennek a furcsa

helyzetnek az a következménye, hogy míg a jogszabályok nem érvényesülnek, a helyi jogalkalmazás lehetőséget kap arra, hogy azokat önkényesen, csupán egyesekkel szemben alkalmazza.⁷

A kérdés vizsgálatának harmadik szintje a kisebbségi helyzet fogalmával írható le, amely a kisebbségnek, kisebbségeknek a társadalmi adatait jelenti, ez alatt értve a demográfiai, statisztikai, szociológiai stb. vizsgálatok eredményeit.

Jelen tanulmányban nem törekedtem a három terület egyenlő mértékű vizsgálatára, hanem az elemzés centrumába a kisebbségi jog szintjét helyeztem. Mindamellet a romániai jogrendszer, és azon belül különösen a kisebbségi jog vizsgálata során nem tekinthetünk el a másik két szféra szakirodalmának eredményeitől sem, nem csupán azért, mert azok szorosan hozzátapadnak ehhez, hanem azért is, mert a tágabb értelemben vett kisebbségi jogba elválaszthatatlanul beletartoznak, annak részét képezik. Bizonyos körülmények között a kisebbségpolitikai prioritások jobban meghatározzák a kisebbségi jog gyakorlatát, mint maga a kisebbségi jog. "A politikai mechanizmus Romániában nagyon sajátosan alakult. Gyakorlatilag az országot nem törvényekkel, hanem államelnöki rendeletekkel és utasításokkal irányítják, a nemzetiségi kérdést pedig szóbeli, bizalmas utasításokkal kezelik."⁸ Ennek legszembetűnőbb példája a Nemzetiségi Statútum, amelyet - annak ellenére, hogy formailag a mai napig hatályban van - a román közigazgatás az '50-es évek elejétől nem alkalmaz. A román igazságügy-minisztérium 1966-ban közzétett és a hatályos jogszabályok gyűjteményét képező Repertoriul General al Legislatiei în vigoare c. kiadványa is megemlíti a Statútumot.⁹ Ennek ellenére több olyan, a törvény jogforrási szintjénél jóval alacsonyabb szintű jogszabály és egyéb normatíva, közigazgatási aktus született és került alkalmazásra, amely a Statútum rendelkezéseit durván sérti.

Előfordul, hogy egy törvény - vagy vele azonos szintű jogszabály - csupán valamilyen külpolitikai kényszer vagy más érdek hatására születik, s így már elfogadásakor nyilvánvaló, hogy teljes végrehajtására sohasem kerül majd sor.¹⁰ Ugyanakkor arra is találunk példát, hogy egy kisebbségpolitikai konjunktúra idején elfogadott jogszabály végrehajtása éppen egy dekonjunkturális szakaszra esik. Mindebből látható, hogy a kisebbségpolitika hullámváltozásai a kisebbségi helyzetet jobban meghatározzák, mint maga a kisebbségi jog, amely nem tud mindig a politikai prioritások változásának megfelelő mutatója lenni.

3. Kisebbségpolitikai prioritások Romániában 1945-1989 között

A kisebbségpolitikai prioritások 1945 és 1989 közötti változása Romániában három szakaszra osztható: az első a román "népi demokrácia" kialakulásának a korszaka, amely egészen a kommunista párt teljes hatalmi hegemoniájának kiépítéséig tartott, a második a sztálinista kommunizmus rendszerének korszaka, a harmadik pedig a nemzeti kommunizmus, Románia önálló útkeresésének, illetve Ceausescu hatalomra kerülésének a kora. Bár a bemutatott általános tendenciákhoz képest előfordultak kisebb diszkrpanciák, mindezek a fejlődés három korszakának jellemzőit alapvetően nem befolyásolták.¹¹

Szükségesnek tartom azonban kiemelni, hogy szigorúbb értelemben csupán két szakaszra oszthatjuk a kisebbségpolitikai prioritások változásának ezen periódusát, amely a fenti elhatároláshoz képest az utolsó két kategória összevonását jelenti. Mindezt alátámasztja az a kontinuum, amely e korszakok gerincét jelenti. Ennek ellenére érdemes megtenni ezt a disztinkciót, és elválasztani egymástól a második és a harmadik korszakot, hiszen ez utóbbit hihetetlen mértékű - a '80-as évek gazdasági válságának hatására végbement - "minőségi fejlődés" jellemzi az asszimilációs politika terén. Másrészt a román kisebbségi politika ideáltipikus jellemzői 1958 után alakultak ki teljes mértékben. Ebből kifolyólag a kisebbségpolitika jellemzőit csak az utolsó korszak elemzésekor vázolom fel, habár ezek - részben vagy teljesen - vonatkoznak az egész 1958 utáni időszakra is.¹²

3.1. A román népi demokrácia megszületése és a többpártrendszer felszámolása (1945. március-1947. december)

1945-1947 között a romániai kisebbségi politika kedvező alakulását mind külpolitikai, mind belpolitikai okok elősegítették. Bátran mondhatjuk, hogy a vizsgált 45 év során ez a rövid, bő kétéves szakasz rendelkezett a legjobb lehetőségekkel.

Románia alapvető érdeke volt, hogy a párizsi békeszerződés (1947. február 10.) aláírásáig semmilyen kisebbségi konfliktus ne zavarhassa meg területi követeléseinek érvényesítését. Mindamellet fontosnak tartotta azt is, hogy egy olyan országgént jelenjen meg a béketárgyalásokon, amely figyel nemzeti kisebbségeire, sőt maguk a nemzetiségek is szívesen választják az ő fennhatóságát.

A kisebbségek védelmének, helyzetük kedvező alakulásának volt azonban egy másik, közvetlenebb oka is. A román fordulat napján (1944. augusztus 23.) Sanatescu, majd 1944 decemberében Radescu tábornok alakított kormányt. Szovjet nyomásra azonban Mihály király 1945 márciusában kénytelen volt megválni a román jobboldaltól, és "az ország demokratikus erőit valóban képviselő", tehát szovjetbarát kormány megalakítására adott megbízást.¹³ A Petru Groza által megalakított kormánytól viszont a történelmi pártok, a Maniu vezette parasztpárt és a Bratianu vezette nemzeti liberális párt mereven elzárkóztak, így "az összes pártok valamennyi demokratikus elemét szélesen képviselő" kormány léte - nem lévén stabil társadalmi bázisa - a Szovjetunió bizalmán nyugodott.

A kormány tagjai voltak a Román Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, az Ekésfront, Tatarescu disszidens liberális pártja, valamint a Magyar Népi Szövetség. Bár az így megalakított Országos Demokrata Arcvonal (ODA) az 1946 novemberi választásokon 84,5%-ot ért el, ez az eredmény aligha tekinthető tisztának, mivel a közvélemény-kutatások a népszerűségét 10% körülnek mutatták.¹⁴

Érthető tehát, hogy a mandátumok többségét birtokló, de csupán a lakosság számbelileg kisebb részének bizalmát élvező kormány egyik fő célja volt társadalmi bázisának minél gyorsabb kiszélesítése, s így szüksége volt a romániai kisebbségek, különösen a magyarság lehető legteljesebb támogatására is. Így a kormány, különösen Petru Groza, megpróbált minél inkább kisebbségbarát politikát kommunikálni a nemzetiségek, különösen a magyarok irányában. Mindez természetesen nem jelentette a kedvező gesztusként elfogadott jogszabályok maradéktalan végrehajtását. A közeledést erősítette az is, hogy a romániai magyarságnak csupán a baloldali irányultságú érdekképviseleti szervei (Magyar Népi Szövetség, Romániai Szociáldemokrata Párt Országos Magyar Bizottsága) alakulhattak meg, amelyek - ezalatt elsősorban az MNSZ-t értve - felszámolásukig szükségszerűen kötődtek az RKP-hoz.

A Groza-kormányzat a politikai deklarációk és a jogalkotás területén végig kisebbségbarát politikát, hozzáállást próbált közvetíteni.¹⁵ Petru Groza például a Magyar Ideiglenes Nemzeti Kormány első romániai küldöttségének fogadásán kijelentette, hogy "ő a maga részéről mindent megtesz a kisebbséggel szembeni hangulat teljes kiirtására, annál is inkább, mert életcéljának látja a magyar és a román nép megbékélését."¹⁶ A deklarációkat alátámasztotta a kedvező fejlődési folyamat, amely különösen az oktatásügy területén ment végbe, és amely a korabeli Közép- és Délkelet-Európában egyedülálló volt.

A politikai deklarációk és állásfoglalások szintjén teljes, megvalósulásában részleges kisebbségbarát politikának a kedvező propagálását nagymértékben elősegítette a legitimnek kikiáltott magyar érdekképviselet, a Magyar Népi Szövetség töretlen kiállása a baloldali kormány mellett, amely szinte mindig kritikától mentes volt.¹⁷ Az MNSZ 1946. októberi választási kiáltványában a következőket olvashatjuk: "Létrehoztuk hatalmas iskolai hálózatunkat. Az óvodától az egyetemig biztosítottuk az anyanyelvi oktatást a gyerekeink számára. A reakció minden szabotálása ellenére besoroltattuk tanulóinkat és tanárainkat. A hiányzó tanerők pótlására pedig megfelelő számú magyar állampolgárságú tanerőt sikerült szerződtetnünk. Felekezeti és állami magyar iskoláink fölött egyaránt magyar tanfelügyelők, magyar tankerületi főfelügyelők és magyar államtitkár őrködik."¹⁸

A valós helyzet azonban a deklarációk és a baloldali magyar támogatás által festett képnél lényegesen rosszabb volt. Gyakori volt, hogy a közigazgatás vagy a bíróságok egy kormányrendeletet céljával és tartalmával ellentétesen értelmeztek, sőt arra is van példa, hogy szabotálták azt. 1945. július 23-án a Groza-kormány katonai közkegyelmet bocsátott ki, amely a Dél-Erdélyből elmenekült magyar nemzetiségű hadkötelesekre is vonatkozott. Ennek ellenére több helyen elítélték azokat, akik az Antonescu-rezsím elől Észak-Erdélybe szöktek, majd az amnesztia után hazatértek. Nem volt ritka azonban az sem, hogy egy jogszabály nemzetiségi hovatarozáson alapuló közvetlen diszkriminációt tartalmazott. A 1946. évi 266. számú törvény semmisnek nyilvánította mindazokat az adásvételi ügyleteket, amelyeket Észak-Erdélyből 1940. augusztus 30. és 1944. augusztus 23. között "kiutasított vagy nem kiutasított román gyógyszerészek és bármilyen más személyek" gyógyszerertárakra, gyógyszerertári berendezésekre, gyógyszerekre stb. kötöttek. "Ez a jogszabály már nyíltan kimondta, hogy a jóvátételi rendelkezések csak a román nemzetiségűekre vonatkoznak."¹⁹

Ezek az események azonban - sajnálatos módon - nem befolyásolták az MNSZ és a Groza-kormány viszonyát, kommunikációját, s ezen keresztül a kormányzat kedvező megítélését a magyarság körében, hiszen az a nézet uralkodott, hogy a megnyilvánuló visszaélések, jogtalan elkobzások, állampolgársági meghurcoltatások nem a kormány műve, "hanem az államgépezetben lévő reakciók romboló tevékenységének a rovására írható."²⁰

Az MNSZ-nek ez a fajta egyoldalú politizálása és a kormány tehetetlensége, működésének a társadalom kisebbség-,

de főként magyarellenessége általi akadályozása azonban egy politikai realitások által determinált kényszerpálya jeleit viselte magán.

3.2. A sztálini proletárdiktatúra évei (1948-1958)

1948-ban Romániában is bekövetkezett mindaz, ami a térség többi országában megvalósult. A kommunisták először a szociáldemokratákat (Román Munkáspárt), majd a maradék politikai erőket, köztük a Magyar Népi Szövetséget is, beolvasztották, illetve felbomlasztották (Országos Demokrata Arcvonal).²¹ Ennek a folyamatnak a jogi objektivációja volt az 1948. április 13-án életbe lépő új Alkotmány, amely az 1936-os szovjet konstitúció alapján készült. Ezek a változások végérvényesen megsemmisítették azokat a kedvező tényezőket, amelyek a kisebbségi politikát pozitív irányban befolyásolták, illetve befolyásolhatták volna.

Ha eltekintünk az osztályharcos jellegű tisztogatások és az '56-os események által gerjesztett kisebbségellenes hullámoktól és a kisebbségi vezetők letartóztatásától, internálásától, a romániai egypártrendszernek két olyan alapvető jelenségét konstatálhatjuk, amelyek az '50-es évektől kezdve meghatározták annak sovinizálódó jellegét.²²

Egyrészt a román pártvezetés hatalmi harcaiban 1952 májusában az ún. "hazai kommunisták" diadalmaskodtak a Pauker-Luca-féle moszkvai csoport felett, ami Gheorghiu-Dej hatalomra jutása mellett a nemzeti ideológia lassú visszacsordogálásának nyitott teret.²³

Másrészt Gheorghiu-Dej sikeresen konzerválta a sztálini kommunista rendszert, a személyi diktatúrát és kultuszt. A politikáját megújító szovjet vezetéssel később éppen ebben a kulcskérdésekben konfrontálódott, mint például az albán vagy kínai kommunisták is.

Mindezek megteremtették a csíráit a '60-as évektől utóvirágzását élő romániai posztsztálinista rendszernek, amelyet 1965-től Nicolae Ceausescu neve fémjelzett. Véleményem szerint ezt az '50-es években kezdődő fejlődési ívet egészen a rendszer megdöntéséig semmilyen esemény nem töri meg, gondolok itt elsősorban a vezetőcserére Gheorghiu-Dej halála után. Az egyetlen ismérv, aminek alapján az 1958 előtti és utáni korszakot el lehet határolni egymástól, a köztük lévő minőségi különbség. 1958 után hatványozottan felgyorsultak azok a tendenciák, amelyek a romániai nemzetiségek teljes asszimilációja, megsemmisítése irányában mutattak, és ennek a felgyorsulásnak, minőségi változásnak nem Ceausescu hatalomra kerülése a kezdőpontja.

Megítélésem szerint az 1958 utáni korszak minőségi változását alapvetően két tényező határozta meg:

Egyrészt a román pártvezetés még akkor is ragaszkodott a '30-as években, a Szovjetunióban kifejlesztett modellhez, amikor ezáltal szembekerül a szovjet vezetés politikájával. A direkt konfrontációt csak Hruscsov 1964-es leváltása és Gheorghiu-Dej 1965-ös halála akadályozta meg. "A politika kialakításánál hiányoztak az elvont, elméleti jellegű megfontolások, az ideológiai elhajlás a kommunista ortodoxiától, mert a kezdeményezések nem a politikai látásmódok alapvető különbözőségeiből, hanem a román vezetés hatalmának megőrzésére irányuló törekvéseiből (...) születtek."²⁴

Másrészt ki kell emelni azt a nemzetközi szituációt, amely az 1950-1960-as években megvalósult, s amely lehetővé tett egy, a tábor többi államához képest függetlenebb politikát: 1958-ban, miután Románia kiállta az '56-os próbát, a szovjet csapatok kivonultak; a Szovjetunió, Jugoszlávia és Kína elhajlása és a közép-európai események után, nem engedhetett meg magának több konfliktust saját táborán belül. Meg kellett elégednie Románia lojalitásával és kommunista elkötelezettségével, mégha ez néha külön utas lépésekkel járt is együtt.

3.3. A nemzeti kommunizmus kiteljesedése (1958-1989)

A fent vázolt közvetlen okok és feltételek tették tehát lehetővé, hogy a '60-as években a nagyromán sovinizmus és a Romániában, az állam despotikus hagyományai által konzervált sztálinizmus frigyre léphessen egymással, és létrehozasson egy - jellemzőit tekintve egyedülálló - nemzeti kommunista rendszert. Ennek a rendszernek három olyan alappillére volt, amelyek biztosították a zavartalan működést, valamint a Ceausescu-klán hatalmának kiszélesítését, megszilárdítását és megvédését 1989 végéig.

1. "A szomszédok elleni »status quo«-t védő nacionalizmus jelentette azt a támaszt, amely lehetővé tette, hogy a szuverenitás és az állam biztonságának a védelme jelszavával elinduljon a hatalom egy személy kezében összpontosításának folyamata."²⁵ Ehhez tartozott a veszéllyel való érvelés, a nemzeti "összefogás", "összetartás"

felélesztésének hisztériája. Megfigyelhető, hogy a gazdasági helyzet romlásával szinte egyenes arányban nőtt a nemzetiségi kérdés kapcsán gerjesztett veszélyérzet, ami már átvezet bennünket a második pillérhez.²⁶

2. A második pillért az önállóodó és a gazdasági növekedést erőtető gazdaságpolitika, a befelé forduló, az önellátásra és a saját erőforrásokra építő mechanizmusok jelentették. Ezt a folyamatot erősítette az 1981-1983-as hitel-átütemezési válság, amely a román vezetésből a legszigorúbb gazdaságpolitikai autarkiaá váló fordulást váltotta ki 1984 és 1989 között.

3. A fenti két alappillér a "fenyegetettség érzésének, éreztetésének" pillérei voltak, amelyek a pártvezetést legitimálták, és munkások tömegeit állították mögé. A harmadik pillér nem az ország külső fenyegetettségétől való félelem szüleménye, hanem a pártvezér, a hierarchia csúcsának védelmi mechanizmusa. Ez a "káderrotáció", amely a politikai vezetőréteg összetartását gyengítette, megakadályozta azt, hogy a pártfőtől független csoportosulások jöjjenek létre. A "káderrotáció" elvének bevezetése azt eredményezte, hogy Romániában a szultáni közigazgatás és bürokratikus államapparátus tradícióihoz híven "mindenütt az elmosódott egyéniségű végrehajtók jelenléte volt a jellemző, akik nem rendelkeztek múlttal, tekintéllyel, tömegbázzissal, de hatalommal sem igen, tisztában voltak teljes függőségükkel, önnön kreatúra jellegükkel és eszköz szerepükkel, s ha esetleg pillanatokra elfelejtették volna, a sűrű és látványos cserék, leváltások ezt eszükbe juttatták, mint ahogy lehetlenné is tették meggyökeresedésüket."²⁷ Így nem alakulhatott ki belső ellenzék, s a vezetés politikáját ellenző szerveződések csupán spontán, párton kívüli csoportokat eredményeztek, amelyek elfojtása nem okozott különösebb megerősítést az államhatalomnak (1972, 1977, 1981. - Zsil völgye).²⁸ A párt és az állam centralizáltsága elképesztő méreteket öltött.

Ennek a rendszernek a nemzetiségpolitikai jellemzői, mechanizmusai, mozgatói a következő tételekben foglalhatók össze:

1. Az Antonescu-féle parancsuralmi rendszer bukása után a nemzetállami retorika rövid időre visszaszorult ugyan, de teljesen sohasem szűnt meg, sőt egyre inkább visszazivárgott az állami életbe. Ceausescu hatalomra kerülése idején, a Román Kommunista Párt 1965. július 19-22-i IX. kongresszusán ez az ideológiai revízió már deklaratív formát is öltött. A "szuverén nemzet" és a "független állam" fogalmai oly módon lettek részei az új állami ideológiának, hogy miközben félreérthetetlenül kifejezésre juttatták "Romániának a politikai és gazdasági függetlenségre törekvő politikáját", elkerülték, hogy mindez a koncepció a Szovjetunió érdekei ellen irányuljon.²⁹ Így alakultak ki a "szocialista román nemzet" és a "szocialista nemzeti állam" kifejezések: "Románia egységes nemzet(i) állam, területén egyetlen nemzet él, a szocialista román nemzet..."³⁰

2. Ez a sztálinista totalitarizmus mellett, hogy magába olvasztotta a nemzetállami ideológiát, lényegéből adódóan hihetetlenül kedvező feltételeket teremtett a nemzetiségek asszimilációjára nézve. Egyrésztől kialakult egy olyan totalitárius és sovino-etatiszt államhatalmi mechanizmus, amely bármilyen monumentális, felülről irányított társadalom-átalakítási programot képes volt nehézségek nélkül véghezvinni.³¹ Másrészt pedig a kommunista propaganda új vonásokkal, kifejezésekkel, szimbólumokkal gazdagította a román fasizmus szótárát. Par excellence nagy lehetőséget jelentett a "nemzetköziség", a "testvériség" és más "baráti" fogalmak erőteltetett használata. Ezt a jelenséget paradigmátikusán a Bolyai-egyetem megszüntetésének az indoklása példázta.³² Annak elméleti-eszmei indoklása, hogy az önálló magyar egyetemet beolvasztják kolozsvári román tannyelvű társába, az volt, hogy az erőket a nagyobb hatékonyság elérése érdekében egyesíteni kell, meg kell szüntetni a tanuló ifjúság szegregálódását, elő kell segíteni a "testvériség" kibontakozását. A valódi cél és az elért eredmény azonban arra mutat rá, hogy a román vezetés le akarta vágni a magyar nemzetiségi oktatás fejét, megszüntetve ezzel a kisebbségi értelmiség utánpótlását, ami napjainkra de facto meg is valósult. Az egyesíté s ellen tiltakozókra így azonban egyből rá lehetett sütni a szeparatizmus bélyegét.

3. A nemzetállami ideológia reneszánsza és a "testvériség" túlhangsúlyozása adta az alapját a nemzetiség, illetve a kisebbség fogalmát egyre szűkítőbben értelmező megközelítésnek, a "nemzeti és etnikai kisebbség"-fogalom tartalmi kiüresítésének. A "kisebbség", "nemzeti kisebbség" fogalmát fokozatosan, egyre inkább felváltotta az "együtt élő nemzetiségek" terminológia. Ennek célja az volt, hogy kivonják a nemzetiséget a nemzetközi jogi védelem alól, mindamellett arra is alkalmas volt, hogy "elkendőzze a különböző történelmi múlttal, eltérő gazdasági, társadalmi és kulturális háttérrel rendelkező kisebbségek közötti különbségeket," tehát megszüntesse ennek regionális, kulturális és a tradíciókban megnyilvánuló oldalait. Így lett a "nemzetiségek lakta terület"-ből "vegyes lakosságú terület", illetve "az együtt élő nemzetiségek által lakott terület, ahol a románokon kívül más nemzetiségek is élnek". Az "együtt élő nemzetiségek" terminológiát a '80-as évekre már felváltotta a "magyar nemzetiségű román", sőt, a "magyarul beszélő

román" kifejezések. Ez utóbbi tehát már nem is fedi le a tradicionális nemzeti kisebbség fogalmát, hiszen csupán eltérő nyelvtudást, esetleg anyanyelvet említ. A nemzeti kommunizmus ideológiája tehát sajátos módon átformálta a politikai nemzet fogalmát, s így nem csupán a közjogi absztrakció szintjén zárta ki egyéb etnikai vagy kulturális jellegű entitások létezését, hanem a gyakorlatban is.³³ Ez a nemzet-fogalom az alábbi feltételezésre épül: "a dolgok természetes rendje szerint minden román állampolgárnak román nemzetiségűnek vagy román anyanyelvűnek kell lenni; mindenki, aki ebből a »sorból kilóg«, az »az egységes román nemzetet« bontja meg, következésképpen deviánsnak minősül"³⁴. Mindazt, hogy ez nem csupán alkotmányjogi absztrakció, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy e koncepciónak a jegyében tették kötelezővé a helységnevek román nyelvű használatát, még az irodalmi alkotásokban is, illetve ennek jegyében korlátozták a románra nem fordítható személynevek anyakönyvezését.

4. A testvériség túlhangsúlyozásához hasonló a "nemzetiségi kérdés megoldottságának" dogmája is. Az Igazság 1953. január 29-én megjelent számában nyilvánosságra hozta Gheorghe Gheorghiu-Dej bejelentését, miszerint Romániában megoldották a nemzetiségi kérdést. Ezt az érvelést később Ceausescu is átvette, és végső soron ez lett a nemzetiségi problémákra adható hivatalos válasz mind a belföld, mind a külföld irányában: megoldottuk, tehát nincs, szó se essék róla. Aki felveti a problémát, meghamisítja a romániai kisebbségi realitásokat, szeparatista szándékai vannak, és "célja a magyar és román nép barátságának megzavarása, közöttük konfliktusok szítása és végső soron Románia, a román nemzet területi egységének, szuverenitásának eltiprása". A kisebbségi realitás meghamisítása természetesen még a kisebbségi kérdés említését is magában foglalja.³⁵

Mindezt egy széleskörű homogenizációs program fogta át, amely kiterjedt a társadalmi élet minden területére, de jellegénél fogva a nemzetiségeket különösen hátrányosan érintette. A homogenizálódás programjának elvi alapja a következőkben foglalható össze: a román szocialista nemzet fejlődése objektíve abban az irányban mutat, hogy hosszú távon megszűnnek a nemzetiségek és más kulturális, regionális diszkrpanciák, és kialakul az egységes kommunista román nemzet(i) állam, és az egységes román nemzet; ezt azonban minden eszközzel fel kell gyorsítani, biztosítva "az összes dolgozók teljes jogegyenlőségét", mármint annak a lehetőségét, hogy ők is románok lehessenek, megtanulhassák a román nyelvet, hiszen "mi [az egységes román nemzet] nem tudunk külön fizikai, kémiai és más szakintézeteket létesíteni azoknak a fiataloknak, akik nem ismerik a román nyelvet"³⁶. A jogegyenlőség így a nemzeti önfeladást jelenti, illetve azt a különleges "többletjogot", "privilegiumot", hogy a román nemzet(i) állam megtanítja a kisebbségeknek az állam hivatalos nyelvét.³⁷ Ennek jegyében hirdettek meg 1971 és 1976 között egy "mini kultúrforradalmat", amely a nemzetiségi, köztük a magyar kultúra gleichschaltolását is tervbe vette. Egyre bevettebbé vált az a nézet, hogy nem az a fontos, milyen nyelvű egy adott írás, hanem az, hogy milyen tartalommal bír, így az sem lényeges, hogy egy adott nemzetiség beszélje, vagy egyáltalán ismerje saját nyelvét, hiszen a szocialista és kommunista tartalom a lényeg. "Az irodalomnak és a művészetnek, függetlenül attól, hogy milyen nyelven lát napvilágot, hazánk új valóságát kell tükröznie, elő kell mozdítania a dolgozók nemzetiségi különbség nélküli testvéri közeledését, az egész nép szellemi felemelkedését a szocializmus és a kommunizmus építéséért vívott küzdelemben."³⁸ A nemzetiségi jogok megnyirbálásának indokai közé, a nemzetállami determináltság mellé bekerült a gazdasági, vagy inkább pseudo-gazdasági érvelés is, mondván, hogy ezeknek a jogoknak a biztosítása - magyar nyelvű oktatás, kisebbségi kiadványok stb. - túlzottan drága, így az állam fájó szívvel ugyan, de eltekint azok biztosításától. Ceausescu egy 1974-es beszédében szemléletesen fejt ki ezt a cinikus, és részben divide et impera érvelést: "A papírkérdést illetően én már nem tudom kit hallgassak meg először, a magyar vagy a német nemzetiségűeket vagy a románokat, hiszen mindegyik több papírt kér. Meg kell érteni, hogy a papír nem nyelvi kérdés, hanem gazdasági probléma, s ennek megfelelően kell tekinteni, szem előtt tartva a világpiac mai helyzetét. (...) Természetes, hogy a kisebb létszámú magyar vagy német olvasóközönséghez szóló könyvek példányszáma is kisebb. De talán nem kell gépiesen a lakosság számához viszonyítani a példányszámot."³⁹

A román nemzeti kommunizmus kisebbségi politikájához tartozott továbbá annak kedvező propagálása, kommunikálása mind a hazai, főként a kisebbségi, mind a külföldi közvélemény irányában. A politika tálalásához hozzátartozott, hogy miután egyes engedményeket meghirdettek, azokat nem, vagy csak részben alkalmazták, avagy hangzatosan deklaráltak valamilyen intézkedést, amely a médiában nagy teret kapott, majd ezt titokban visszavonták. Később az is megtörténhetett, hogy az engedményt újra megadták, ezzel is fokozva a bizonytalanságot. "A látszat- és részeredmények nyilvános (...) hangoztatásával párhuzamosan folytatódott a jogfosztás", az erőszakos beolvasztás. A külföldi propaganda jellemző példája a már a bevezetőben is említett Nemzetiségi Statútum, amely bár de facto nem volt hatályban, mégis úgy kommunikálták a külföld és a beavatatlan szemlélők számára, mint a megoldott nemzetiségi kérdést. A román nemzetiségi politika igazi arcát nemcsak a hivatalosan folytatott hazugságok, a propaganda és a valóság között feszülő szakadék világítja meg, hanem a tervszerűen és összehangoltan alkalmazott "húzd meg - ereszd meg" politika is. "E politika lényegi vonása, hogy az alaptendenciaként állandóan érvényesülő

kisebbségellenességgel párhuzamosan - általában valamilyen külső vagy belső fenyegetettség érzetének a hatására - a román vezetés egyes területeken olyan intézkedéseket hoz, amelyek a kisebbségek szemében a fennmaradás esélyét jelentik", avagy a nemzetközi közvélemény számára bizonyítják Románia kisebbségbarát politikáját.⁴⁰

A román központi pártpolitikában, és ezen belül a kisebbségi politikában a "rafinált keleti despotikus módszerek keverednek a modern technika kellékterével."⁴¹ A háttérben permanensen érvényesül egy radikálisan kisebbségellenes politika, amelyet azonban nagyon pontosan koordinálnak. A román kisebbség- és asszimilációs politika sohasem érvényesül direkt módon, és amennyire radikális állandóságában, annyira óvatos és fokozatos. "Román politikus számára a magyar kérdés csak a következő színben jelentkezhetik: mindent megadni a magyaroknak, amit meg-nem-adni lehetetlen..."⁴² Alapelve a "húzd meg - ereszd meg", ami azt jelenti, hogy semmit sem lehet elvenni, megszüntetni egyik napról a másikra, ha azonban ez mégis megtörténne, adni kell helyette valamit, ami eltereli a figyelmet. Ebből következően minden "a realizált cél szempontjából vizsgálható, valamennyi kis vagy nagy hatalmi intézkedés eszközként kapcsolódik a végponthoz."⁴³

Végezetül meg kell említeni, hogy ezt a nemzeti kommunista ideológiát át meg átfonja a historicizmus.⁴⁴ Vlad Georgescu találóan nevezi ezt a hivatalos kurzust "történelmi nacionalizmusnak".⁴⁵ "Ceausescu idején kidolgoztak egy képet egy olyan monolitikus társadalomról, amelyben a nép és a bojárok szoros egységbe tömörültek a szeretett vezér körül, lett légyen az egy dák király vagy egy középkori fejedelem. (...) A múlt áttervezésétől eljutottak a hagyományos mítoszok eltulajdonításához is. A párt eredete egybemosódott a nemzet eredetével. A pártmúzeum bejáratát Decebal és Traianus őrizték. A hadtörténelmi múzeumot, amely a legutóbbi évtizedben a történelemhamisítás legfőbb műhelye volt - a Legfőbb Hadúr testvéreinek felügyelete alatt - groteszk látványosságot nyújtó lovas és gyalogos vajdák szobrai vették körül."⁴⁶ Ez lehetőséget nyújtott nem csupán a xenofóbia, a történelmi üldözöttség, a származási fölény hangoztatására,⁴⁷ hanem arra is, hogy egyes kisebbségi csoportoknak identitástudatukkal ellentétes identitást "kutassanak ki". Ilyen történelmi fogantatású érv volt az, hogy a moldvai csángókat erőszakosan elmagyarosított románoknak tekintették, s így megszüntették számukra a magyar nyelvű miséket, az anyanyelvű oktatást, a magyar nevek anyakönyveztetését stb. Abból a téves posztulátumból, hogy a csángók - még ha erről nem is tudnak - románok, már könnyen levezethető, hogy ezek az intézkedések nem sértik őket. Ugyanez az érvrendszer próbálta meg leválasztani a magyar kisebbségről a székelyeket, kihasználva azt, hogy egy sajátos dialektust beszélnek és sajátos kulturális vonásokkal rendelkeznek.⁴⁸ A történelemtudomány politikai fogantatására jellemző, hogy míg Erdélyről könyvtárnyi, nem ritkán idegen nyelvű publikáció és monográfia látott napvilágot, addig a hasonlóan "ősi román szállásterületnek" számító Besszarábiáról, kerülve a Szovjetunióval szembeni konfliktust, alig születtek írások.⁴⁹

4. A kisebbségi jog és társadalmi valóság története 1945 és 1989 között

A nemzetiségpolitikai változások áttekintése után és annak alapján sor kerülhet a romániai nemzetiségek helyzetének társadalom- és jogtörténelmi vizsgálatára. Ezen a fejezeten belül három fő gondolati egység, problematika elkülönítését láttam célszerűnek. Véleményem szerint a kronologikus elemzés nem képes feltárni ennek a problematikának a lényegi jellemzőit, így a legszerencsésebb mellőzni az időrendbeli megközelítést, és helyette ágazati, a társadalmi élet által követelt rendszerbe ágyazni a vizsgálat részeit.

A legfontosabb annak vizsgálata, hogy egy adott nemzetiség milyen érdekképviselői/érdekvédelmi lehetőségekkel, illetve korlátokkal rendelkezik kisebbségi jogai érvényesítését illetően. A tulajdoni rendben elfoglalt státus, az érdekvédelmi intézményrendszer, a kisebbségi csoport képzettségének szintje, a kisebbség közigazgatási beosztás szerinti lokális aránya, a vele szemben alkalmazott asszimilációs politika és az anyanemzettel való kapcsolattartása, illetve az anyanemzet által nyújtott politikai, gazdasági és nem utolsósorban morális támogatás azok a tényezők, amelyek meghatározzák, hogy egy adott kisebbségi csoport mennyire tudja érdekeit becsatornázni egy olyan döntéshozatali mechanizmusba, amelyben a választási logika nem juttatja érvényre az ösztársadalmi részesedést. Véleményem szerint egy pártállami, etatista rendszerben fölösleges elkülöníteni egymástól az érdekképviselői/érdekvédelmi képesség két síkját, a magán- és a közszférát.

Szociolingvisztikai kutatások igazolják, hogy az érdekképviseleti/érdekvédelmi jellemzők, ezen belül elsősorban a gazdasági és a képzettségi státuson alapuló társadalmi presztízs és a szervezethez tartozás szintje, azt is meghatározzák, hogy az adott nemzetiség milyen kedvvel, milyen mértékben és milyen formában veszi át az állam hivatalos nyelvét. Kutatások igazolják, hogy az államnyelv, a közintézetek, az iskolák, a hivatalok, a rendőrség stb. nyelve, a nemzetiségek számára általában a tekintély, a presztízs és az erő jelképe. Ennek

a jelenségnek az érvényesülése azonban függ a társadalomban elfoglalt helytől. Jellemző példája ennek a romániai németeknek a román nyelvhez való viszonyulása. A román nyelvet, bár ebben az időszakban Románia hivatalos nyelve volt, az erdélyi németek alig használták egymás közötti kommunikációjukban. "A II. világháború előtt ez a nyíltan privilegizált csoport gazdaságilag is uralkodó szerepet töltött be az európai perifériának egy viszonylag fejletlen országában. A román nyelv munkahelyi használata a németek társadalmi süllyedését jelentette. A németek, ha egyáltalán használják a román nyelvet, azt csak bizonyos alacsonyra értékelt beszédeseményekben teszik. A beszédeseményeknek egy térbeli metaforájával azt mondhatjuk, hogy a két nyelv vagy teljesen elkülönül és teljesen más forrásból ered a presztízsük, vagy a román a németbe a legkevésbé előkelő módon, alulról került be."⁵⁰

Más a helyzet egy olyan kisebbségi csoport esetén, amely a többségi társadalomhoz, nemzethez képest deklasszált és gyengén szervezett. Amikor Burgenlandban "az állam kötelezővé tette az oktatásban és a közigazgatásban a német nyelvet (...) a magyarok érvényesülése ehhez a nyelvhez kötődött, s így az számukra a magas státus és a presztízs szimbóluma lett. A német nyelv így a magyar nyelvű beszélgetésekbe felülről hatolt be, mint a tekintély nyelve"⁵¹. A gazdasági és társadalmi különbségek Burgenlandban a magyar nyelv "haszontalanná" válását eredményezték, míg Erdélyben a német nyelv újfajta haszonra tett szert.

A romániai magyarság társadalmi státusa az erdélyi német példától halad a burgenlandi magyar felé. Kétségtelen, hogy az erdélyi magyarság gazdasági-társadalmi státusa soha nem érte el az erdélyi németekét, azonban az is vitathatatlan, hogy jellemzően meghaladta az országos vagy az erdélyi román átlagot. Ez a társadalmi presztízs beszűkülőben van és 1945 után egyértelműen elindult a deklasszáció irányában, ami hihetetlenül felgyorsíthatja a nyelvi, majd a nemzetiségi spontán asszimilációt. Ez azonban már átvezet bennünket a második gondolati egységbe.

Az érdekképviselési/érdekvédelmi lehetőségek mellett - második gondolati egységként - fontosnak tartom vizsgálni a nyelvi-kulturális jogoknak az érvényesülését, értve ezalatt elsősorban az oktatásügyet, annak intézményi rendszerét és a nemzetiségeknek az abban való részvételét, illetve más kulturális struktúrákat, mint a hírközlés, információáramlás, a sajtó és a könyvkiadás. A társadalmi lét nyelvi-kulturális szintje az, amely leginkább képes reprodukálni a kisebbségi identitást, azonban nemcsak annak fenntartásában, hanem kibontakozásában is sine qua non szerepet tölt be. A nyelvi és kulturális élet mássága az az alapvető jellemző, amely a nemzetiségi társadalmi életet megkülönbözteti az osztársadalmitól.

Végezetül: utolsó gondolati egységként foglalkozom az autonómiával, mint sajátos problematikával és jelenséggel.

5. A nemzetiség érdekképviselési/érdekvédelmi lehetőségeinek változása 1945 és 1989 között

5.1. A nemzetiségek részvétele Románia tulajdoni rendjében

A tulajdoni rendben elfoglalt nemzetiségi, elsősorban magyar státus vizsgálata érdekében nem elég csupán az 1945 utáni eseményeket vizsgálni, mivel e társadalmi szegmentum lényegi jellemzőinek a feltárása érdekében egészen a 19. századi előzményekig kell visszanyúlni. Ennek a történeti ívnek a feltárására a jelen dolgozat keretei között nem vállalkozhatok, azonban megkísérlem kiemelni azokat a társadalmi folyamatokat, amelyek alapvető változást hoztak a tulajdoni rendben.

Ha a történelmi Magyarország azon területén lakó népesség tekintetében, amely ma Romániához tartozik, a tulajdonviszonyok, ezen belül elsősorban a földtulajdon 20. századi alakulását vizsgáljuk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Erdélyben és a Partiumban erre alapvetően rányomta bélyegét az a tény, hogy a nemesség, és azon belül főként az arisztokrácia, amely hosszú ideig egyedül rendelkezett földtulajdonjoggal, magyar identitású volt. Így a magyaroknak és a szászoknak a tulajdoni rendben elfoglalt helye messze kedvezőbb volt, mint az akkor még nemzetiségnek számító románoknak. Ezt az állapotot törte meg az I. világháború után az 1921-es erdélyi földbirtoktörvény.⁵² Romániában az agrárreformot négy különböző törvény révén hajtották végre, amelyek különböző időpontokban léptek hatályba Dobrudzsában, Bukovinában, Besszarábiában és Erdélyben, s eredményüket tekintve a román etnikum földtulajdoni státusát erősítették meg.⁵³ Becslések szerint, mivel "a román hatóságok már 1944 előtt is előszeretettel eltitkolták a számukra »kellemetlen« statisztikai adatokat", a kisajátított földek kb. 86%-a volt a magyar kisebbség tulajdonában, míg a kisajátított terület csupán 10%-át juttatták magyar igényjogosultnak.⁵⁴

Ezt a folyamatot erősítette meg az 1945 utáni földreformtörvény,⁵⁵ amely a kisebbségeket, mivel az 1921-es törvény nem volt képes teljesen felszámolni a magyar és a német etnikum tulajdonosi dominanciáját, súlyosan érintette. Elsősorban ennek volt köszönhető, hogy a földkérdés nem a színmagyar területeken vált komoly problémává, hanem

a vegyes, magyar-román lakosságú vidékeken.

A földbirtok-rendezerési törvény kisebbségellenes, főként magyar- és németellenes élet a törvény indoklása, mégha burkoltan is, de deklarálta, amikor kimondta, hogy "a földreform országunk részére *nemzeti* (sic! - tehát a többihez képest elsődleges) gazdasági és társadalmi szükségszerűség"⁵⁶.

A földosztás diszkriminatív lefolytatását és a román állam deklarált kisebbségbarátságát oly módon egyeztetették, hogy a végrehajtás érdekében nem alkottak egységes jogszabályt, hanem azt különböző szintű - miniszteri határozat, utasítás, nem publikus körrendeletek - és különböző helyen megjelent - Hivatalos Közlöny (Monitorul Oficial), nyomtatott füzetek, röplapok - jogszabályokkal implementálták. Ennek eredményeként a szabályozás nem követhető, az egymásnak ellentmondó szabályok pedig kedveznek a helyi hatóságok diszkreciójának, amelynek diszkriminatív volta már nem bizonyítható egyértelműen. Ezek után nem meglepő, hogy a végrehajtással megbízott szervekből a magyarságot szinte teljesen kiszorították.⁵⁷

Azonban nemcsak a végrehajtási jogszabályok tették lehetővé a végrehajtó szervek önkényét, hanem magának a földtörvénynek is voltak ún. "gumiparagrafusai".⁵⁸ Így kisajátítandók voltak azoknak a földjei, "akik Romániával hadiállapotban lévő országokba vagy 1944. augusztus 23-a után külföldre menekültek" (3. § c) pont), illetve - egy még általánosabb kategória szerint - "a távollevők összes földjei és mezőgazdasági javai" (3. § d) pont).⁵⁹ Sőt, a földművelésügyi miniszter 1946. június 13-án megjelent 1015. számú rendelete a földreformtörvény 3. § c) pontját - amely a német hadsereggel eltávozott német állampolgárok és német nemzetiségű román állampolgárok földbirtokainak és mezőgazdasági javainak kisajátítását rendeli el - kiterjesztette a magyar nemzetiségű személyekre is. Habár a Központi Agrárreform Bizottság 1946. január 28-i utasítása, és ezt követően több körlevele is tisztázta ezt a kérdést, a helyi bizottságok ez utóbbiról nem vettek tudomást.⁶⁰

A földosztás egészéről nem állnak rendelkezésre hivatalos adatok, a meglévő részadatok azonban egyértelműen bizonyítják a földreform hatását.⁶¹

Megye	A magyar tulajdonosoktól kisajátított földek az összes kisajátított föld arányában:	A magyar igényjogosultak a felosztásra került összes földből:	A magyar lakosság aránya az összlakossághoz képest:
Kolozs	90%	15,3%	44,9%
Szilágy	75,6%	38%	35,6%
Torda-Aranyos	27% (többségében magyarok lakta településeken 95%)	10,7%	22,2%
Temes-Torontál	n. a.	5%	16,7%

A földosztás egészéről meglévő adatok csupán a különböző régiók közötti különbségekre világítanak rá, bár ezek is egyértelműen a földosztás "nemzeti éléről" tanúskodnak: a kisajátítás által érintett személyek 94,6%-a, a kisajátított földterület 49,0%-a Erdélyre és a Bánságra esett.⁶² Egyes becslések szerint a németek birtokainak 90, a magyarok

birtokainak 80%-át sajátították ki.⁶³

A nemzetiségek, különösen a magyarok tulajdonrendi státusának visszaszorítását segítette elő az Ellenséges Vagyonokat Kezelő és Felügyelő Pénztár - románul rövidítve a CASBI⁶⁴-tevékenysége. A CASBI az 1944. szeptember 12-én Moszkvában aláírt szovjet-román fegyverszüneti egyezmény 8. szakasza alapján jött létre, amelynek értelmében "a román kormány és főparancsnokság kötelezi magát, hogy nem engedélyezi Németország és Magyarország vagy ezek állampolgárai; vagy ezek területén, vagy az általuk elfoglalt területeken lakhellyel bírók tulajdonát képező bármilyen természetű vagyonok (beleértve az értéktárgyakat és a pénzt is) a szövetséges (szovjet) főparancsnokság engedélye nélkül történő kivitelét vagy kisajátítását. A román kormány és főparancsnokság ezeket a vagyontárgyakat a Szövetséges (szovjet) Főparancsnokság részéről megállapítható feltételek mellett fogja megőrizni."⁶⁵

A 8. szakasz alapján a CASBI "vette gondozásba a magyar és a német államjavadat, illetve azoknak a német vagy magyar állampolgárságú" természetes és jogi személyeknek a tulajdonát, akik Németország vagy Magyarország területén laktak, valamint nemzetiségüktől függetlenül mindazokét, akik az ellenséges hadsereggel, vagy azt megelőzve visszavonultak. A CASBI felügyeletet gyakorolt és ellenőrizte azokat az ipari és kereskedelmi vállalatokat, amelyek tőkéjének 20%-a a fent megjelölt személyekhez tartoztak. "Felügyeletet gyakorolt, ellenőrizte és adminisztrátort nevezett ki azoknál a kereskedelmi vállalatoknál, amelyek a rendeletben megjelölt személyek meg nem engedett ellenőrzése alatt működtek. Kinevezte, visszahívta és ellenőrizte az adminisztrátorokat és gondnokokat."⁶⁶

A CASBI működésével kapcsolatban az igazi problémát hatáskörének egyoldalú kiterjesztése jelentette, amelyet a "vélelmezett ellenség" fogalmának a kialakításával vitt véghez. "Vélelmezett ellenségnek" tartották azokat a személyeket, állampolgárságuktól függetlenül, akik német vagy magyar területen, vagy az ezek által elfoglalt területen tartózkodtak vagy ott állandó bejelentett lakásuk volt, illetve azokat a román állampolgárokat, akik ezekre a területekre menekültek 1944. szeptember 12. előtt vagy után. Menekült egyénnek tekintették:

- a bécsi döntés után lakosságcserével Észak-Erdélybe költözött, tehát szinte mind magyar nemzetiségű román állampolgárokat;
- a bécsi döntés után lakosságcserével Észak-Erdélybe költözött magyar állampolgárokat;
- a front miatt Észak-Erdélybe menekülteket;
- az itt gyógykezelés vagy kórházi ellátás alatt állókat;
- a Magyarországra menekülteket, illetve az onnan idővel visszatérőket;
- a német csapatok által elhurcoltakat;
- a kiürítési rendeletnek eleget tevő távozókat.⁶⁷

A vélelmezett ellenség fogalmára elsősorban azért volt szükség, mivel 1945. január 22-én Magyarország, a szovjet-magyar fegyverszüneti egyezmény következményeként megszűnt ellenséges ország lenni. A "vélelmezett ellenség" kategóriája segítette fenntartani a CASBI intézkedési gyakorlatát egy olyan személyi körrel szemben, amelyre nézve már nem rendelkezett hatáskörrel. Azt, hogy a magyar etnikum tulajdoni státusára akartak ezzel csapást mérni, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a Bukovinából és Besszarábiából a front elől Erdélybe menekült több tízezer román nemzetiségű személlyel szemben fel sem merült hasonló intézkedések foganatosításának a kérdése, sőt, őket éppen Erdélyben telepítették le. Ennek révén Romániában hozzávetőlegesen 30 ezer magyarnak foglalták le az ingatlanát - házáat, kertjét, földjét, üzemet stb. - a benne lévő ingóságokkal egyetemben. Hasonlóan a tulajdonjog megfosztására használták fel az állampolgárság körüli vitákat is, amelyek csupán 1947. május 30-a után szűntek meg, amikor elfogadták az új, 163. számú állampolgársági törvényt. A CASBI-jelenség célját és lényegét adekvátan szemlélteti Vasile Luca (Luka László) kijelentése, amelyet a magyar-román diplomáciai tárgyalások során tett: "a romániai magyar vagyonokat a román nép kizsákmányolásából szereztek a magyar urak, tulajdonjoguk ekképpen a román proletárokat illeti meg"⁶⁸.

A földreform és a CASBI tevékenysége mellett a harmadik olyan tényező, amely végső soron a kisebbségi tulajdoni

státus degradálásához vezetett, az államosítás és a kollektivizálás volt. Bár a földreform megszüntette a magyar etnikum dominanciáját az ingatlan tulajdoni rendben, az államosítás és a kollektivizálás mérte az utolsó csapást a kisebbségi tulajdoni státusra.

Ez a jelenség természetesen nemzetiségtől függetlenül az egész romániai társadalmat érintette, mégis fontosnak tartom kiemelni, hogy a romániai nemzetiségeket ez a folyamat - három aspektusból is - sokkal jobban sújtotta, mint a román többséget.

- Az államosítás és a kollektivizálás egyrésztől megszüntette azt az anyagi bázist, amely a hivatalos kurzustól függetlenül bármiféle alapot biztosíthatott volna önálló nemzetiségi, főként kulturális, oktatási kezdeményezéseknek. Ehhez természetesen az is hozzájárult, hogy az etatista román állam a társadalmi struktúrák, intézményrendszerek többségét kisajátította a maga számára. Nem szabad azonban arról megfeledkeznünk, hogy az anyagi alapok szétzúzása annak a lehetőségét is megszüntette, hogy a politika változásával egy időben nemzetiségi kezdeményezések indulhassanak.

- A másik negatív hatás a nemzetiségek, ezen belül különösen a magyar kisebbség deklasszálásának a szociológiai tendenciájával írható le. Először a földbirtokos és a nagypolgári réteg szűnik meg, majd hasonló sorsra jut a középréteg és - bár ez már átvezet minket az oktatás szférájába - az értelmiség is. A egyeneműsített, a nemzetiségi identitástudatot reprodukáló és fejlesztő társadalmi rétegeket elvesztő nemzetiségek így már könnyebben váltak a román homogenizációs politika áldozataivá. A szerkezetében torzult nemzetiségi társadalom már kevésbé képes érdekei kommunikálására, és könnyebben feladatot jelent az államgépezet propagandamechanizmusa számára.

- Harmadrészt az elszegényedés, elsősorban a földínség következtében sokkal nagyobb volt a nagy ipari központok felszívó hatása a magyar nemzetiség körében, a magyarok sokkal hamarabb indultak el a nagy ipari centrumokba, bánya- és építőtelepekre, s így ennek a rétegnek a körében az asszimiláció sokkal hamarabb és nagyobb hatékonysággal valósult meg.

5.2. A magyar kisebbség szakmai képzése és reprezentáltsága az állami szférában

Az etatizmus alapján felépített kommunista társadalmi rendszerben a társadalmi presztízs megszerzése a mindenkori államhatalomtól függ. A kommunista rendszerben a tulajdonosi rend, a tulajdonjog által biztosított társadalmi egzisztencia megszűnik. Ezzel párhuzamosan megszűnik azonban a "képesített arisztokrácia", az értelmiség egyértelmű társadalmi státusa is. Egy piacgazdaságban mindennek értéke van, az ember képességeinek és képzésének is, s ennek függvényében nyeri el egy adott személy vagy személyek egy meghatározott csoportja az ezzel járó társadalmi presztízst. Egy etatista államban mindennek annyi az értéke, amennyit az állam érte adni hajlandó, hiszen az állam az egyetlen munkáltató és az egyetlen tőkés, vállalkozó. A tulajdonjog társadalmi presztízst konstituáló értékének megszűnésével a társadalmi ranglétrán elfoglalt helyet az határozza meg, hogy az állami szférában, amely kizárólagosan működik, ki milyen státust nyert el.

A státus elnyerésének két tényezője, pontosabban két lépcsője van. Az adott személynek vagy csoportnak lehetőleg olyan képesséssel kell rendelkeznie, amelyre az államnak szüksége van, amelyet az állam szükségesnek ítél meg. Másrészt az államnak az adott személyt vagy csoportot az általa kialakított értékrendszer szerint kell a megfelelő státusba helyezni. E miatt a kettős lépcső miatt érdemes ezt a két jellemzőt egy kategória alá vonni, hiszen a képésítés nem jelenti egyértelműen az alkalmazást, és az alkalmazás nem jelenti egyértelműen a képésítés meglétét. Az állami szféra jelentősége vitathatatlan, azonban fontosnak tartom kiemelni, hogy a romániai rendszerváltozás után a piacgazdaság megteremtésével a képességekben és a képésítésben rejlő társadalmi érték, az újjászülető magántulajdon mellett, a társadalmi presztízs másik jelentős meghatározója lett, így egy 45 évig tartó oktatási deklasszációs folyamat eredményei tovább hat(hat)nak.

Romániában a kisebbségek, elsősorban a magyar kisebbség érdekérvényesítési, érdekképviselési potenciáljának a visszaszorítása 1945 után sokkal nagyobb jelentőséget kapott, mint ennek tulajdonjogi vetülete, mivel ez utóbbi az államosítás ideológiájába beágyazható volt, és az egész társadalmat is érintette, még ha kisebb mértékben is. Ezzel szemben a képésítésbeli deklasszáció éppen az össztársadalmat jellemző folyamattal volt ellentétes, tehát míg összességében a felsőfokú végzettségűek aránya nőtt, addig a magyarok körében ez nem, pontosabban nem ilyen formában történt meg.

Az oktatás, illetve az oktatási diszkrimináció kérdésével nem kívánok itt részletesen foglalkozni, hiszen ezzel egy külön fejezet foglalkozik.⁶⁹ Annyit azonban fontosnak tartok kiemelni, hogy minél magasabb oktatási fokozatot

vizsgálunk, annál nagyobb a magyar kisebbség alulreprezentáltsága, annak ellenére, hogy az alsó- és középfokú oktatásban képviselője nemcsak arányos, hanem némely esetben felülreprezentált is. A középfokú- és a felsőfokú oktatás közötti törés egyértelműen bizonyítja az oktatási diszkrimináció meglétét, ezen belül a magyar oktatási nyelv hiányának a negatív hatásait.

Amennyiben az oktatásban való részvételt szakágak szerint vizsgáljuk, megfigyelhetjük a romániai oktatási diszkrimináció második vonulatát. Ennek a folyamatnak a lényege az, hogy a kizárólagos állami oktatás "numerus clausus"-okat alkalmazott azon szakmák, képesítési ágazatok esetén, amelyek a leginkább biztosították a társadalmi elismertséget. 1945 és 1989 között természetesen nem születtek olyan felmérések, amelyekkel ezt bizonyítani lehetne, azonban ha megnézzük az 1989 utáni magyar kisebbségi iskolázottságról szóló felméréseket és elemzéseket, akkor megállapíthatjuk, hogy azok a generációk, amelyek 1945 után végeztek iskolai tanulmányaikat, gyakorlatilag a mai aktív magyar népesség egésze, a felsőfokú iskolai végzettség és a magas értékű képzettség tekintetében alulreprezentáltak. Ráadásul az oktatás ezen tendenciája 1989 után sem szűnt meg. A magyar hallgatók jelentősen alulreprezentáltak a jogi, közgazdasági, közlekedési és hírközlési, orvostudományi, építészeti stb. szakokon, míg a pedagógusképzőkben, a teológiai és művészeti iskolákban felülreprezentáltak.⁷⁰

Hasonlóan nincsenek adataink az államigazgatási vezetésben való reprezentáltságot illetően, így ebben a kérdésben is az 1992. évi népszámlálás adatai alapján kell visszakövetkeztetnünk. Ennek alapján megállapítható, hogy a választott testületekben a magyarság részarányának megfelelően van reprezentálva, míg "az államigazgatás azon területein, ahol a tisztségviselőket nem választják, hanem kinevezik, a magyarok részesedése már aktív dolgozóik nemzetiségi számarányának a felét sem éri el (mindössze 2,7%)."⁷¹

A konkrét statisztikai adatok hiánya ellenére vitathatatlan tény, hogy a gazdaságirányítás, a fegyveres erők és rendőrség területén egyértelmű numerus nullus érvényesült, s magyar nemzetiségűt csak elvétve, mutatóban találunk ezekben a szervezetekben. Gyakori jelenség még ma is a Székelyföldön, hogy egy 100%-ban magyar nemzetiségű településen csak a rendőr és családja román. Az államigazgatási diszkrimináció a '80-as években radikálisan felgyorsult. A magyar nemzetiségű városi és megyei párttitkárokat, a néptanácsok vezető tisztségviselőit, a vállalatigazgatókat, a katonaság, rendőrség, állambiztonság magyar tisztjeit szinte kivétel nélkül román nemzetiségűekkel cserélték fel. Ezzel egy időben történt meg a magyar nyelvű iskolák vezetőségének a románosítása is.⁷²

5.3. A romániai magyar kisebbség politikai/érdekképviseleti intézményrendszere 1945 és 1989 között

Erdélyben a két világháború között, sőt a II. világháború végéig egy elég disztingvált magyar politikai képviseleti intézményrendszer működött, amely képes volt megjeleníteni a nemzetiséghez való tartozás mellett a politikai irányultságot is. Ez a széles, majdnem mindenki számára helyet biztosító politikai paletta - a bekövetkezett kommunista fordulat egyenes következményeként - 1945-től fokozatosan a baloldali magyar politikai szervezetekre szűkült le. A román baloldalnak mindenképpen szüksége volt a magyar nemzetiség támogatására, amelyet természetesen annak baloldalától sokkal könnyebben megkaphatott. Így nem meglepő, hogy a kommunista és a szociáldemokrata vonalon kívül más kisebbségi intézmény felállítását ellehetetlenítették, amely mind a magyar baloldal, mind az általánosan jobboldalelles propaganda számlájára írható.⁷³

1945 után két olyan szervezet volt, amely a magyar nemzetiség képviseletét próbálta ellátni: a Magyar Népi Szövetség és a Romániai Szociáldemokrata Párt Országos Magyar Bizottsága.

A Magyar Népi Szövetség 1944. október 16-án alakult meg a Magyar Dolgozók Szövetsége (MADOSZ) utódjaként. Bár szervezetileg független volt az RKP-től, mégis annak befolyása alatt állt. Politikai szerepvállalása két pólus közé szorult. Egyrészt arra törekedett, hogy minél inkább megnyerje a magyar kisebbség támogatását, abból a célból, hogy a magyar nemzetiség egyetlen, legitim képviselőjeként léphessen fel. Másrészt szinte teljes lojalitás és bizalom fűzte az RKP-hoz.

Az MNSZ a bel- és külpolitikai támogatásért cserébe a Szövetség kiáltványában például nyíltan kiállt az 1939-es magyar-román határ visszaállítása mellett, ezért pedig a Groza-kormány hajlandó volt kedvező intézkedések elfogadására, és ügyelt arra, hogy a Szövetség megőrizze kisebbségképviseleti dominanciáját. 1947 folyamán az MNSZ az RKP "szolgálóleányává" süllyedt. Utolsó kongresszusát 1948 decemberében hívták össze. 1949 és 1953 között gyakorlatilag már csak papíron létezett.⁷⁴

Az MNSZ egyetlen politikai konkurense a Romániai Szociáldemokrata Párt Országos Magyar Bizottsága volt, amely a Szövetségnél sokkal erőteljesebb sérelmi politikát folytatott. Az OMB jelentősebb térnyerését azonban ellehetetlenítette az a tény, hogy az RKP fontos érdeke volt az MNSZ politikai monopóliumának a megőrzése, hiszen csupán így tudta biztosítani befolyását a magyar társadalomra, és csupán így tudhatta maga mögött a romániai magyarság legitim képviselőjének feltétlen bel- és külpolitikai támogatását. Az OMB 1947 folyamán a Romániai Szociáldemokrata Párttal együtt a politikai süllyesztőbe került. Ezután már kirakatszervezet formájában sem volt rá szükség.⁷⁵

1947-ben tehát, a pártok betiltásával egy időben, végérvényesen megszűnt az önálló magyar érdekképviseleti struktúra. Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy 1947 előtt sem beszélhetünk önálló magyar politikai intézményrendszerrel, mivel az RKP csupán azt a szervezetet engedte be a romániai politikum szférájába, amely - a politikai kényszerhelyzet és lojalitás révén - a Párt leghűségesebb kiszolgálója szerepére volt ítélve. Az RKP-vel kötött hallgatóságos szövetség és a politikai lojalitás voltak a feltételei annak, hogy az MNSZ-t megtűnjék a politikai színpadon.

A hatalom igénye egy nemzetiségi politikai intézményrendszer iránt 1947/1948-ban megszűnt. 1968-ig nem is volt semmiféle hasonló struktúra. Az 1968 és 1971 között bekövetkezett kisebbségpolitikai konjunktúra azonban politika-szükségletet teremtett egy ilyen jellegű intézményrendszer létrehozására. Ez a fordulat külpolitikai következmény volt, amelyet a csehszlovákiai bevonulástól való román távolmaradás indokolt. A román vezetésnek érdekében állt, hogy jobban maga mögött tudja a belső erők, köztük a magyar kisebbség, támogatását. Másrészt pedig szerepet játszhatott benne a "húzd meg - ereszd meg" politikai megfontolása is, amely egy ideig a kisebbségpolitika megváltozásának reményével kecsegtetett, ezáltal is valamelyest visszavetve a kisebbségek elégedetlenségét. Így hozták létre 1968 novemberében a magyar és német nemzetiségű dolgozók tanácsait, amelyek azonban csak tanácskozási joggal rendelkeztek, és tagjaikat a kormány nevezte ki. Ezek a jellemzők már az első perctől jelezték, hogy a kormánynak csupán egy bábszervezetre van szüksége, azonban a központi vezetés 1971-ig ügyelt a szervezet legitimitásának megőrzésére, s így annak munkájába a magyar kisebbség legjelentősebb képviselőit is bevonta, akik lényegi kérdéseket is felvetettek. 1971 és 1974 között a tanácsot már nem hívták össze. 1974 után az ülések nyelve a román lett⁷⁶ és egyre inkább kidomborodott a kirakatjelleg. "A nyolcvanas évektől már kizárólag csak akkor hívták össze, ha a külföld előtt volt szükség az egységes fellépés demonstrálására."⁷⁷

5.4. A kisebbségek egyházai

A politikai érdekképviseleti intézményrendszer mellett a kisebbségek másik nagy társadalmi struktúrája az egyházak voltak. Ezek kezdetben természetesen mögöttes szerepet tölthettek be a politikai intézményrendszerhez képest, azonban annak megszűnése, illetve kirakatjellegűvé tétele után ez az intézményi struktúra jelentette az oktatási rendszer mellett a másik szervezett kisebbségi alrendszert, sőt, az oktatáshoz képest jelentőségét növeli, hogy mindez részben vagy egészben el tudott válni az államigazgatástól. Bár az egyházi intézményrendszernek nem funkciója a politikai szerepvállalás, azonban egyedüli megmaradt intézményrendszerként ezt a funkciót kénytelen volt átvállalni. Másrészt az egyház komoly anyagi bázist jelenthetett és jelentett abban az időben, amikor az állami támogatást megvonták a magyar oktatástól.⁷⁸

Az egyházszervezet autonóm vagy fél-autonóm státusa végső soron külföldi fórumokkal való kapcsolatot jelentett, valamint elősegítette az egyház keretein belül a személyi kapcsolatokat, ezáltal előmozdítva, vagy inkább fenntartva az adott nemzetiség önszerveződési képességét. A legjelentősebbek azonban az egyház kulturális lehetőségei voltak.⁷⁹

A romániai etatizmus a kommunista ideológia jegyében, a kizárólagosság ideológiai és hatalmi igényei érvényesítése érdekében arra törekedett, hogy az államapparátuson kívüli minden struktúrát megsemmisítsen. Ez természetesen nem lehetséges olyan tradicionális és mélyen a társadalomba beágyazott alrendszerek esetén, mint például az egyház. Ennek felismerése után az államhatalomnak nem maradt más alternatívája, mint az egyház társadalmi bázisának szétzúzása, majd ennek a meggyengült struktúrának az anektálása. Így a romániai egyházakat három kategóriára oszthatjuk.

- Az első kategóriát a román ortodox egyház alkotja, amelybe, miután Románia egyoldalúan felmondta a Szentszékkal kötött 1927-es konkordátumot,⁸⁰ 1948-ban, a szovjet minta alapján, rendeletileg beolvasztották a görög katolikus egyházat.⁸¹ Az ortodoxia, cserébe az egyházi ingatlanok és szerzetesrendek eltűréseért, intézményrendszerének és kizárólagosságának állami elismeréséért, betagozódott az állami törekvéseket szolgáló hierarchiába. Az 1948-ban beiktatott Iustinian Marina pátriárka megfogalmazása szerint "Isten az

ortodox egyháznak azt a küldetést adta, hogy mutassa az igazság útját mindazoknak, akik hisznek a haladás és a szocialista jólét közeli megvalósulásában." Mindez a dogmatikai pálfordulás a krisztusi eszkatológiának sajátos szekularizálásával, a kommunista tökéletes társadalommal való kicserélésével jött létre. Az alárendelt szerepért cserébe az ortodox egyházat nemcsak hogy nem szorították vissza, hanem még neki is adományozták a nemzeti egyház (*biserica popularui român*), az államvallás informális címét.⁸²

- A következő fokozatot a református egyház jelentette, amely bár 1949-ben az állammal egyezményt kötött, mégis részlegesen megmaradt kisebbségi, elsősorban magyar önálló intézményi struktúrának. A legmagasabb rangú egyházi és világi előjárókat ugyan az állam választotta ki több jelölt közül, azonban a presbitériumok és az egyháztanácsok továbbra is megmaradtak választott testületnek, és a helyi, lokális szint legitim, féllgitim szerveződéseivé váltak.⁸³

- A harmadik kategóriát az erdélyi római katolikus egyház alkotta, amely a legerőteljesebb rezisztenciával viseltetett az államhatalommal szemben. Körében az ún. békepapság ismeretlen volt, a római katolikus egyház semmiféle kooperációt nem vállalt az állammal, püspökeit titokban szentelte és semmiféle állami beleszólást nem engedett meg. Az államhatalom meg-megújuló támadásai ellenére a párt és a katolikus egyház között egyfajta "állóháború" alakult ki, amely önálló egyházi intézményrendszer és működést tett lehetővé. Ennek természetesen megvolt az ára: a meghurcoltatások, a kínzások és a kényszermunka. A katolikus egyház azonban kész volt "az apostoli folytonosságot, a jövőbeli papszentelések lehetőségét és ezzel az egész lelkipásztori struktúrát a »föld alá« vinni."⁸⁴ Ennek a gandhista ellenállásnak az eredményeként a román állam kénytelen volt elismerni a katolikus egyház fizikai létét, és eltérni a templom falai között folytatott tevékenységét.⁸⁵ A katolikus egyházban erős egyszemélyi vezetés alakult ki, amelyet Márton Áron neve fémjelez, aki 1938 és 1980 között volt Erdély püspöke, és akinek a neve a romániai magyar kisebbség élethalálharcának szimbólumává vált. 1949-ben bebörtönözték, majd 1955-ben, nemzetközi nyomásra, szabadlábra helyezték: házi őrizetbe. Többszöri meghurcoltatása után 1967-ben visszahelyezték jogaiba, majd 1969-ben és 1971-ben engedélyezték, hogy Rómába utazzon. Őt Jakab Antal majd Bálint Lajos követte a püspöki székben.⁸⁶

A korszak egyházpolitikájáról elmondható, hogy habár a tiltott, megtűrt és a bevett vallás⁸⁷ trichotómiájában gondolkozott, a református egyház 1949-es egyezménye ellenére a román pártpolitika az államvallásként favorizált ortodoxián kívül semmilyen más vallást nem ismert el, sőt, a többi felekezet és az állam kapcsolatát a kisebbség és a többség kapcsolataként értelmezte, és a római katolikus, a református és a többi protestáns egyházat igyekezett a templom falai közé kényszeríteni, megszüntetve ezzel az egyházak közéleti, kulturális és külföldi kapcsolatokat ápoló és építő funkcióit. Szemben az ortodox úttal a katolikus szerzetesrendeket és a kisebbségi egyházak anyagi alapjait felszámolták. Ezt követte a teológusképzés lassú, de félreérthetetlen csökkentése, és az egyházi sajtó minimálisra redukálása.

Az 1945 és 1989 közötti kisebbségi egyházpolitikát a legjobban a '70-es években kirobbant botrány jellemzi. 1972-ben a World Reformed Alliance, elhúzódó tárgyalások után, 20 ezer bibliát ajándékozott a romániai magyar református egyháznak. Miután azonban a román fél nagy nehezen belement az ajándékozás megengedésébe, a bibliákat nem a címzettekhez, hanem raktárakba szállították, majd ezeket 1984-ben a brailai papírgyárban WC-papírrá (sic!) dolgozták fel.⁸⁸

5.5. Demográfiai helyzet, jellemzők

Egy adott nemzeti kisebbség demográfiai helyzete jelenti talán a legfontosabb társadalmi jellemzőt, amely végső soron a kisebbségi kérdés létét, illetve annak mértékét is meghatározza. A demográfiai helyzet nemcsak azt jelzi, hogy egy adott nemzetiség tagjainak száma - az össztársadalom arányában - csökkenő tendenciát mutat, hanem azt is, hogy a megoszlásbeli diszkrpanciák technikai akadályt gördítenek a kisebbségek jogainak érvényesítése elé, illetőleg - a másik oldalról szemlélve ezt - technikai jellegű fegyvert adnak az államnak a hivatalosan elfogadott kisebbségi jogok gyakorlati érvényesítésének sabotálására.

A demográfiai helyzet, a demográfiai jellemzők elemzése szempontjából, véleményem szerint, három jelenséget kell megvizsgálni.

- A demográfiai helyzet legfelső szintje egy adott nemzeti kisebbségnek az összlakosságon, illetve azon történelmi régió belüli aránya, amelyben az adott kisebbség jellemzően él. Ugyan nem egyedüli tényezőként,

de ez a faktor határozza meg a leginkább azt, hogy az adott kisebbség milyen hatékonyan tudja érdekeit az államhatalommal szemben képviselni. Az összlakosságon belüli arány végső soron a többi érdekérvényesítési tényező alapja is egyben. Másrészt a demográfiai arány változása megfellebbezhetetlen indikátora egy ország kisebbségi politikájának.

- A második vizsgálandó jelenség az adott kisebbségnek a városi lakosságon belüli aránya. Ez az arány Romániában, az erőltetett iparosítás és az ipar túlértékelésének következtében különös jelentőséget nyert, azonban a 19-20. századra vonatkozóan általánosságban is elmondhatjuk, hogy bár a városi nemzetiségi lakosság hajlamosabb az asszimilációra, jobb a társadalmi presztízse, jobban tudja érdekeit képviselni.

- A harmadik vizsgálandó demográfiai jelenség, amely végső soron a kisebbségi jogok gyakorlati érvényesülésének szintjét is jelenti egyben, az adott nemzeti kisebbségnek a területi megoszlása, lokális aránya. Hiába foglal el egy nemzetiség viszonylag magas arányt az osztársadalmon belül, ha helyileg sehol sem éri el azt a kvótát, hogy a kulturális, például oktatási jogok megfelelő szintje biztosítható legyen a számára.

Romániában 1945 és 1989 között négy alkalommal tartottak népszámlálást.⁸⁹ Ezek megbízhatósága és használhatósága a kisebbségi helyzet elemzése szempontjából változó. Az 1948-as és az 1956-os népszámlálások adatait többé-kevésbé valóságként fogadja el a szakirodalom, míg az ezt követő, tehát az 1966-os és az 1977-es népszámlálás eredményei a társadalmi folyamatok alapján megalkotott becslésekkel éles ellentétben állnak. A rendszerváltozás után 1992-ben tartották meg az első népszámlálást, amely bár nem esik a vizsgált időszakra, azonban adatai megbízható kiindulópontot jelentenek a korszak vizsgálatához.⁹⁰

A magyar lakosság abszolút számának változása önmagában nem árulkodik a demográfiai helyzet módosulásáról, hiszen ez, véleményem szerint, csupán az osztársadalom változásának relációjában nyer értelmet.

A magyar lakosság számának növekedésével kapcsolatban a hivatalos népszámlálások tükrében röviden annyit mondható el, hogy az az 1977-es népszámlálásig kisebb növekedést mutatott,⁹¹ mely azonban inkább stagnálással volt egyenértékű.⁹² Ennek ellenére az 1977-es adatokat az 1992-esekkel összevetve megállapíthatjuk, hogy ebben a 25 éves periódusban, a román asszimilációs politika legintenzívebb korszakában, a magyar lakosság szám szerint is csökkent körülbelül 20-26 ezer fővel, attól függően, hogy a magyar anyanyelvűek vagy a magyar nemzetiségűek számának változását tekintjük irányadónak. Ha ehhez hozzávesszük azt a tényt, hogy az 1977-es népszámlálás adatai bizonyíthatóan kozmetikázottak voltak, és a magyarországi becslések alapján 2 millió körüli magyarral számolunk, a különbség még szembetűnőbb,⁹³ hiszen így több mint 300 ezer magyar emigrált vagy asszimilálódott.

A magyar lakosság számszerű növekedésénél sokkal többet árul el a magyar etnikum Románia összlakosságán belüli arányának változása, amely nemcsak a lélekszám abszolút csökkenéséről tanúskodik, hanem arról is, hogy a magyar kisebbség számára nem voltak adottak azok a feltételek, amelyek a többségi román lakosság számára adottak voltak annak érdekében, hogy növekedjen, illetve a növekedés kedvező hatásaival szemben hatottak a kivándorlás, az asszimiláció stb. kedvezőtlen következményei. Míg a magyar lakosság aránya 1948-ban 9,4% volt, addig 1977-ben ez az arány 7,8%-ra,⁹⁴ 1992-ben pedig 7,1%-ra csökkent. Ez azt jelenti, hogy míg a román lakosság lélekszáma 1948 és 1992 között 66,81%-kal nőtt, addig a magyar etnikumé 8%-kal gyarapodott. Mindamellett ha tekintetbe vesszük, hogy a romániai magyar etnikum népszaporulata a gyakorlatban nem maradt el ilyen mértékben a románétól, azt mondhatjuk, hogy a különbözetért felelős emigráció és asszimiláció a romániai magyar népesség változásának a két legmeghatározóbb tényezője.

Ez a jelenség Erdélyre lebontva a következőképpen játszódott le 1948 és 1977 között: a magyar népesség aránya itt 1948 és 1977 között 25,7%-ról 22%-ra csökkent, majd 1992-ben 20,7%-ra zuhant.

A demográfiai csökkenés kapcsán mindenképpen ki kell térnünk a romániai magyarok emigrációjára. A romániai magyarság története során három nagy exodust élt át, amelyek közül az utolsó esik a vizsgált korszakra. Az első az I. világháborút követően zajlott le, amikor is majdnem 200 ezer magyar, többségében közhivatalnok hagyta el Erdélyt. Ezt követte 169 ezer kivándorló 1924 és 1940 között. A második áttelepülési hullám az 1940-es bécsi döntés után zajlott le. Ekkor mintegy 200 ezer magyar települt Észak-Erdélybe. A kivándorlás harmadik hulláma a '70-es évek végén kezdődött és a '80-as években tetőzött.⁹⁵

A román migrációs politikában kettős prioritás érvényesült, amelyek egymásnak látszólag ellentmondtak. Az első prioritás a felfokozott, központosított tervezett és erőltetett extenzív népességnövekedés és ezáltal a kivándorlás

akadályozása. Ennek jegyében rengeteg olyan intézkedést fogantatosítottak, amely ellehetetlenítette a kivándorlást, vagy ha erre módot is adtak, a kivándorlókat anyagi javaiktól - gyakran illetékek és más költségek, kisajátítás stb. címén - megfosztották, annak ellenére, hogy ez ellentétes a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 12. cikkelyében megfogalmazott szabad kivándorlás jogával. Az már csak hab a tortán, hogy a román büntető törvénykönyv egy forradalmian új büntetőjogi megoldással az illegális határátlépés tervét, szándékát is büntetendőnek minősítette, és 6 hónaptól 3 évig terjedő börtönbüntetéssel rendelte szankcionálni.⁹⁶

A másik prioritás a Vaszgárdától kölcsönzött jelszó, a "zsidó- és magyarmentes Románia"⁹⁷ agyréme volt. Ennek jegyében a Romániában élő kisebbségek kivándorlása más elbírálás alá esett. Az ilyen irányú kivándorlást a hatalom még jó szemmel is nézte. A nemzetiségek exodusában el kell különíteni a magyartól a német és a zsidó kivándorlást. Ez utóbbi esetben ugyanis a román állam még anyagi előnyre is szert tett állampolgárai kivándorlásából, hiszen gyakorlatilag eladta őket, így az "ország megtisztításának érdeke" mellett komoly anyagi érdekek is szerepet játszottak ebben a folyamatban. Nem hivatalos megállapodás szerint az NSZK egy aktív felnőtt kivándorlási engedélyéért 10 ezer márkát adott, míg egy nyugdíjas 6 ezret, egy gyermek pedig 4 ezret ért. Izraelnek egy diplomás 5 ezer dollárjába került, míg egy szakmunkás 2500-ba. A korszak végére a németek száma több mint harmadára csökkent, ami az 1956-os számhoz képest 275 ezer fős csökkenést jelent. A zsidó lakosság 149 ezer főről csökkent néhány ezerre.⁹⁸

A "migrációs üzletpolitika" jogszabályi megfogalmazásának egyik gyöngyszeme volt az 1982. október 22-én kibocsátott 302. számú törvényerejű rendelet. A rendelet szerint azok a személyek, akik megkapták az engedélyt az áttelepülésre, konvertibilis valutában kötelesek voltak a román államnak visszatéríteni az iskoláztatásukra, orvosi ellátásukra, illetve üdültetésükre fordított összeget. A rendelet végrehajtását kibocsátása után rögtön felfüggesztették, és végső soron alkueszközként használták fel a külkapcsolatokban.⁹⁹

A magyar kisebbséggel szemben alkalmazott migrációs politika, valószínűleg azért, mert a magyar állam nem lett volna hajlandó fejkvótát fizetni, megelégedett azzal, hogy a kivándorlókat - ingó és ingatlan vagyonuktól megfosztva - több éves adminisztratív procedúra végigjárása után kiengedi. Az 1974. évi 223. számú törvényerejű rendelet előírta, hogy a véglegesen külföldre távozott román állampolgárok ingatlanainak tulajdonjogát a román állam szerzi meg. A néptanácsok végrehajtó bizottságai ennek alapján tömegesen tagadták meg olyan személyektől az elidegenítési engedély kiadását, akikről valószínűsítették, hogy disszidálni fognak. "Utóbb már erre sem volt igazán szükség, hiszen a bírói gyakorlat semmisnek nyilvánította" azokat az ingatlan elidegenítésére irányuló szerződéseket - függetlenül, hogy az ügyletek visszterhesek, avagy a felek jóhiszeműek voltak-e vagy sem -, amelyeket az emigrálást, illetve a disszidálást megelőző három évben kötöttek.

A romániai migrációs politika további jellemzője volt, nyereségorientáltsága mellett, szelektivitása, amelynek segítségével a kormányzat a fenti két prioritás ellentétét oldotta fel. Ez egyrészt a nemzetiségi személyekkel és a nemkívánatos románokkal szemben alkalmazott megkülönböztető politikában rejlik, ami a romániai kisebbségek történetében az egyetlen olyan intézkedéscsomag, amely őket pozitívan diszkriminálja. Szelektív volt ez a politika másrészt azért is, mert a migráció lehetősége elsősorban a kisebbség értelmisége előtt állt nyitva, amire gyakran szóban fel is hívták a magyar kisebbség képviselőinek figyelmét.¹⁰⁰

A második meghatározó demográfia jelenség, a városi lakosság számának változása a fent vázolt mennyiségi, aránybeli csökkenést még inkább kiemeli. A demográfiai csökkenés minőségi ismérveit tekintve még szembevetnőbb, hiszen 1948 és 1992 között az erdélyi magyar városi lakosság száma a felére csökkent.¹⁰¹ Ez elsősorban a regáti területekről való betelepítések eredményeként valósult meg, de szerepet játszott benne a város körüli román településekről való betelepülés is. Az 1966-os és az 1977-es adatok szerint az erdélyi város lakó románoknak csupán 41-42%-a született az adott városban, míg 58-59%-uk betelepülő.¹⁰²

A városi lakosság megoszlásának a központi kormányzat által felismert jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint az erőltetett várospolitikai. 1948 és 1956 között egymillió fővel növelték a városok lakosságát. Az elképesztő gyorsaságú városiasodás eredményeként az '50-es években a városi népesség 71,5%-kal nőtt.¹⁰³ Ez a számszerű növekedés azonban a magyar etnikum visszaszorulását is jelentette. Például Kolozsvár magyar népessége 1956 és 1977 között 7,6 ezer fővel nőtt, míg a kolozsvári román etnikum 101 ezer fős növekedést produkált. A számok önmagukért beszélnek.¹⁰⁴

Románia jelenkori történetében messze nem volt szükségszerű egy ilyen mértékű extenzív urbanizáció, amely nem a

települések fejlődésén vagy a gazdasági érdekeken alapult, hanem elsősorban hatalmi presztízsszemponthoz szolgált. Romániában ebben az időszakban egész országrészeket mozgattak meg, szerveztek át. Annak a 10,5 millió léleknek, amely a '80-as évek végén városlakó volt, a negyedrésze az 1968 és 1978 közötti évtizedben költözött be. Az egész urbanizáció és rurális exodus folyamata szigorú tervutasításon alapult, az RKP kongresszusain előre meghatározták, hogy mikor mekkora lehet a városi lakosság aránya.¹⁰⁵

A városi népesség számának központi, közigazgatási szabályozására adott lehetőséget az ún. zárt városok kijelölése.¹⁰⁶ Ez a rendszer már 1949 óta működött. 1968-tól minisztertanácsi határozat tételesen nevezte meg azokat a városokat, amelyeket zárttá kellett nyilvánítani. Ezekben a városokban csupán megfelelő engedéllyel lehetett letelepülni. A listásra felkerültek a magyar kisebbség nagyvárosai is, mint például Kolozsvár, Marosvásárhely, Temesvár, Arad, Brassó, Nagyvárad. A városi rangú települések közül 1985-re csupán Marosvásárhely maradt magyar többségű.¹⁰⁷ 1989 után napvilágra került az a román nyelvű titkos dokumentum, amely Marosvásárhely teljes elrománosításának a tervét tartalmazza.¹⁰⁸ A statisztikai adatokból azonban e dokumentum hiányában is kirajzolódik egy tervutasításos kisebbségellenes várospolitikai vonásai.

A '70-es évekre nyilvánvalóvá vált, hogy a nemzetiségek élete és fennmaradása az urbanizációs-industrializációs folyamatban való részvételüktől függ. A statisztikai adatok azonban azt mutatják, hogy a romániai magyarság nem tudott lépést tartani a tervszerűen irányított román bevándorlással. Tény, hogy ez a folyamat előbb-utóbb megvalósult volna, hiszen egy egészséges mértékű urbanizáció esetén is várható volt, hogy a falvak román többsége a városokban is többségbe kerül, azonban a tervszerű várospolitika ezt az időt a töredékére csökkentette.¹⁰⁹

A területi megoszlás kérdését illetően elmondható, hogy a hagyományos magyar településszerkezet 1945 után lényegileg nem változott, ami azt jelenti, hogy Romániában mind homogén, mind csupán néhány százalékban magyarlakta települések, területek is megtalálhatóak. A központi vezetésnek kétirányú törekvései figyelhetők meg ezen a területen.

Az egyik törekvés a már korábban is említett regáti bevándorlás. 1945 után Romániában soha nem látott belső vándorlás vette kezdetét, amely elsősorban ugyan az erdélyi városokat érintette, de nagymértékben hozzájárult a mezőgazdasági települések arculatának megváltoztatásához is. A statisztikai felméréseket megyénként lebontva meglepő jelenségeket figyelhetünk meg. A fele-fele arányban magyar-román lakosú Szatmár megyében például a román etnikum 58 ezres növekedésével ellentétben a magyar kisebbség lélekszáma 8 ezerrel csökkent. Kolozs megye 166 ezres magyar populációja 1956 és 1977 között 1495 fővel növekedett, míg a románság 135 ezerrel gyarapodott. Ezek a meglepő és hihetetlen adatok kétségtelenül az 1977-es népszámlálás meghamisításának is az eredményei, azonban a románok számának ugrásszerű növekedését látva egyértelműen kirajzolódik a regáti betelepítés.

A Kárpátokon túli román betelepítések elsődleges célja az volt, hogy szétörjék a magyar határ melletti egységes magyar településszerkezetet. A román pártvezetés így látta biztosítottnak magát egy esetleges revízióval szemben, hiszen így a homogén lakosságú Székelyföld több száz kilométer távolságra került a tőle nyugatra lévő magyar szigektől. A földreformmal és a betelepítésekkel támogatott politika legszebb bizonyítékai a magyar határhoz tapadó, a háború után alapított román telepes falvak: Decebal, Traian, Dacia, Paulian stb.¹¹⁰

A másik ilyen törekvés a "szisztematizálás" ("sistemizare") néven vált ismertté. Ez a program 1967-ben kezdődött, azonban szerencsére az 1989-es fordulatig nem sikerült maradéktalanul végrehajtani. A terv lényege az volt, hogy mintegy 5-6 millió ember áttelepítésével meg kell szüntetni a falvakat, és nagy mezőgazdasági termelő komplexumokat kell létrehozni, megszüntetve ezzel a szétszórt településszerkezet hátrányait. Az egységes építési tervek alapján létrehozott centrumokba költözött lakosság falvait így lerombolták volna. Mondanom sem kell, hogy ez a törekvés nemcsak a kisebbségek ellen irányult, hanem minden olyan kulturális jellemző ellen, amely a központilag irányított propaganda és ideológia konkurenciája volt, azonban az is bizonyos, hogy a terv megvalósulása esetén olyan homogenizációs folyamatok indultak volna el az elnincstelenített agrártömegekben, amelyek - a városokból való kiszorulás után - a kisebbségek rövidtávú felszívódását jelentették volna.¹¹¹

Nehéz elkülöníteni, hogy a belső migrációs, betelepülési, urbanizációs és településrendezési politika tekintetében mekkora szerepet játszott konkrétan a nemzetiségek asszimilációjának a terve, és mekkorát az iparosítási presztízspolitikai, a társadalmi homogenizáció és a megalománia. A gyakorlat azt mutatja, hogy ez a két prioritás jól megfér egymás mellett, sőt, hatékonyan ki is egészítette egymást, hiszen az erdélyi városok népessége sokkal nagyobb arányban nőtt, mint a szintén többszörösére duzzadt ó-romániai városoké,¹¹² és tény az is, hogy "a

kisebbségeket a településrendszer átszervezései fokról-fokra olyan helyzetbe hozták, amely minden szempontból hátrányos."¹¹³

5.6. Közigazgatási beosztás

A közigazgatás horizontális és vertikális beosztása azok közé a kérdések közé tartozik, amelyek egyértelműen, illetve megfellebbezhetetlenül egy ország belügyébe tartoznak. Ez a beosztás normális körülmények között a tradíciók, gazdasági és ésszerűségi követelmények alapján kerül meghatározásra. Ezek mellett a tényezők mellett fontos szerepet játszhat azonban a kisebbségpolitikai tényező is.

A közigazgatás horizontális, tehát területi beosztásával bővebben az Autonómia fejezetben foglalkozom. Itt csupán azt a két szempontot emelném ki, amelyek révén megítélésem szerint a közigazgatás területi beosztása egy adott kisebbség érdekképviseléséhez kapcsolódik.

- A közigazgatás területi beosztásának meghatározásával alapvetően lehet manipulálni a lokális nemzetiségi arányt, és ennek következtében jelentősen lehet csorbítani azokat a kedvezményeket, jogokat, amelyek gyakorlását meghatározott %-tól tették függővé. Habár ez a módszer - tekintetbe véve a nemzetiségek sajátos földrajzi eloszlását - Romániában nem vált kardinális problémává, szemben például a szlovák közigazgatás területi beosztásával, nem mulasztható el ennek a szempontnak a vizsgálata sem.

- A közigazgatási beosztással kapcsolatban meg kell említeni a területfejlesztések, illetve más helyi befektetések, juttatások jelentős szerepét. Ezek gyakran nem kötődnek a konkrét területi rendszerhez, hanem regionális, a közigazgatási területi egységeken átívelő jellegűek. A központi fejlesztések, beruházások és egyéb juttatások egy etatista berendezkedésű államban különös jelentőséget nyernek, és tág teret engednek a területi, illetve a kollektív nemzetiségi diszkriminációnak.

A közigazgatás területi beosztása mellett annak vertikális felosztása is komoly szerepet játszik egy kisebbség érdekérvényesítésében. Az, hogy központi szervek milyen szintjén található meg az a szerv - ha egyáltalán van ilyen -, amely a kisebbségi kérdéssel foglalkozik, egyértelműen árulkodik arról, hogy a nemzetiségi kérdés milyen rangot kap, tehát milyen fontosnak tartja az adott állam ezt a társadalmi problémát.

Az 1945 és 1989 közötti Romániában a kisebbségi kérdésnek a központi közigazgatás vertikális szervezetében való megjelenése is egyértelműen a degresszió irányában mutat. A nemzetiségi kérdés 1944-ben a központi közigazgatás legfelsőbb szintjére került: az 1944. évi 575. sz. törvényerejű rendelet összesen 18 minisztériumot hozott létre, köztük a Nemzetiségi Minisztériumot. Az 1945. évi 7. sz. törvény szabályozta a Nemzetiségi Minisztérium felépítését.¹¹⁴

A nemzetiségi kérdés azonban néhány év alatt elvesztette minisztériumi rangját, és államtitkári, majd 1949-ben minisztériumi osztályi szintre süllyedt.¹¹⁵

5.7. Kapcsolatok az anyanemzettel

Az anyanemzettel ápoltságok a kisebbségi csoportok egyik fontos érdekképviselési tényezőjét jelentik, különösen olyan történelmi körülmények között, amikor egy nemzetiség képtelen érdekei megfelelő képviseletére, és így ezáltal a társadalmi redisztribúciónak, elsősorban a kulturális javak redisztribúcióját, aránytalan kis részét tudja csak megszerezni.

Az anyanemzeti kapcsolatok három szintjét lehet megkülönböztetni, haladva a formális, hivatalos szinttől a gyakorlatban közvetlenül megvalósuló kapcsolatokig.

- Az anyanemzeti kapcsolatok legfelsőbb szintje az államközi kapcsolatok szférája, amely az adott külső állam és a között az állam között nyilvánul meg, amelynek területén az adott nemzetiség él. Az államközi kapcsolatok a kisebbségi problémák megjelenítését jelentik a nemzetközi kapcsolatok és nyilvánosság szintjén, akár az adott külső állam követeléseiként, akár annak a lehetőségeként, hogy az adott nemzetiség fokozottabb nemzetközi figyelmet kap. Másrészt egy külső állam külpolitikai segítsége, amennyiben az megfelelő alkupozícióban van, belső kisebbségpolitikai konjunktúra lehetőségét rejti magában.

- A második szint az adott külső állam és a nemzetiség viszonya és kommunikációja. Mindez azt az anyagi, kulturális és morális támogatást foglalja magában, amellyel az adott külső állam egy nemzetiség társadalmi

életét támogatja. Ez függ természetesen mind a támogatást adó állam intencióitól, mind a támogatást akceptáló állam megengedő vagy elutasító hozzáállásától.

- A harmadik kapcsolati szint a személyes kapcsolatok szférája. Ez a szint bár nem államilag irányított, habár ettől függetlenül lehet államilag akadályozott, kiemelkedően fontos szerepet tölt be, hiszen ennek a kapcsolódási lehetőségnek a megszűnése gyakorlatilag azt jelenti, hogy az adott kisebbséget hermetikusan az adott nemzetállami keretbe zárják, megakadályozva azt, hogy szerves fejlődése az anyanemzettel párhuzamosan alakuljon. Az így kialakuló nyelvi-kulturális eltolódás, elhajlás pedig azt eredményezheti, hogy az adott kisebbségi csoportban tömeges identitászavar keletkezik, amely már az asszimiláció lehetőségeit növeli.

Ebből a hármas felosztásból is látszik, hogy a megfelelő anyaországi kapcsolatok nemcsak vitális segítséget nyújtanak egy nemzetiségnek, hanem elengedhetetlen feltételei is egyben az identitás megőrzésének, hiszen egy hosszabb ideig hermetikusan elzárt kisebbségi csoport fejlődése egyértelműen az asszimiláció irányában mutat, de legalábbis hosszú távon mindenképpen kialakít egy, az anyanemzettől különböző, attól elkülönülő identitástudatot.

A magyar-román államközi, diplomáciai kapcsolatok legfelső szintje 1945, illetve 1947 és 1989 között szinte teljesen hiányzott. A második világháború után a magyar politikai gondolkodásban eluralkodott a nemzeti felelősség és megbánás, a nemzeti büntettségének a gondolata. Magyarország a párizsi békeszerződés aláírásával nemcsak a revizionizmus minden formájával szakított, hanem a nemzeti érdekképviselet gondolatát is elvető külpolitikába kezdett. Ez azzal volt magyarázható, hogy Magyarország a vesztes oldalon fejezte be a háborút, és a kommunista táborban a fasiszta nemzet, az utolsó csatlós bélyegét viselve magán a nemzeti érdekvédelemnek még a burkolt megfogalmazásától is ódzkodott. Ehhez kapcsolódott még az a nemzetközi jogi és politikai fejlődési tendencia is, amely 1945 után, az I. világháború utáni idősakkal ellentétben, a nemzeti kérdést, szemben az emberi jogokkal, az államok kizárólagos kompetenciájába utalta. Ennek a tényezőnek a jelentőségét csökkenti azonban az a tény, hogy az emberi jogok Romániában kodifikációjuk ellenére sem érvényesültek, és valószínű, hogy a nemzetközi jog által szabályozott kisebbségi jogokat is ilyen egyszerűen ignorálták volna. Kétségtelen azonban a nemzetközi közgondolkodásra gyakorolt hatása, hiszen ez a "be nem avatkozás" elve eleve csökkentette Magyarország bármiféle külpolitikai szerepvállalásának az esélyeit.

Magyarország a külpolitika szintjén nem volt hajlandó felvállalni a romániai magyar kisebbség érdekképviseletét. "1958-ban Romániában tett legfelső szintű látogatása során Marosvásárhelyen, az akkori Magyar Autonóm Tartomány székhelyén, magyar részről kijelentették, hogy Magyarországnak nincs semmilyen területi követelése Romániával szemben, arról azonban nem tettek említést semmilyen formában, hogy Magyarország érdekelt a romániai magyarság nemzeti megmaradásában."¹¹⁶

Ennek ellenére egy élénkületi tendencia figyelhető meg ezen a téren a '70-es évektől kezdődően, amikor is a külpolitika lassú irányváltásának következményeként a sajtóban, illetve a tömegtájékoztatás többi szintjén is kezdtek megjelenni a határon túli magyarokról szóló beszámolók. Állami vezetők többször felvállalták beszédeikben a nemzetiségi kérdést, természetesen mindig Románia belügyeként. A '80-as évek közepére azonban egy markánsabb érdekképviseleti tendencia jelent meg a magyar külpolitikában, amely elkezdte szorgalmazni a kisebbségi jogok nemzetközi biztosítását.¹¹⁷ A kisebbségpolitika nemzetközi felvállalásával kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy ennek az aktivitásnak inkább az volt a lényege, hogy a nemzetiségi kérdés meglétét és súlyosságát kommunikálta a nemzetközi közvélemény irányában, hiszen ekkoriban Magyarországnak nem volt olyan alkupozíciója, amelynek révén ő maga gyakorolhatott volna közvetlen nyomást Romániára.

A magyar állam és a romániai magyar kisebbség kapcsolatát illetően hasonlóan elmondható, hogy az 1945 után soha nem látott mélypontra zuhant. A Rákosi-korszakban a határon túli magyarság kérdését egyszer és mindenkorra tabunak nyilvánították oly módon, hogy egészen ezeknek a kisebbségeknek az ignorálásáig, tagadásáig is eljutottak. Magyarországon hosszú évtizedekig gyakorlat volt, hogy hivatalos dokumentumokban a határon túli helységneveket csupán román nevükön, román helyesírással lehetett leírni (pl. Kolozsvár helyett Cluj-Napoca). Magyar származásukat vállaló romániai magyar sportolók és művészek neveit csak a román nyelv szabályai szerint közölték a magyar lapok. Sőt, a határon túli magyarok nemzetiségi problémájának kommunikálását felvállaló magyarországi értelmiségieket bíróság ítélte el.¹¹⁸ Mindez azt jelentette, hogy a magyar állam hosszú ideig a romániai magyar nemzetiség számára nemcsak anyagi, kulturális, hanem morális támogatást sem volt hajlandó nyújtani.

Ez természetesen nem jelentette azt, hogy az esetleges anyagi, kulturális támogatások egyáltalán átjutottak volna a román vámrendszer és államigazgatás kettős szűrőjén. Románia az aláírt magyar-román nemzetközi szerződéseket

sem volt hajlandó végrehajtani, sőt az államközi egyezmény és a magyar fél egyre inkább megnyilvánuló nyitottsága ellenére mind a kulturális, mind a gazdasági kapcsolatokat a minimumra szorította vissza.¹¹⁹

Látható, hogy az állami érdekképviselő és támogatások hosszú ideig hiányoztak, s a korszak végéig nem tudtak igazán jelentős szerepet betölteni, amely azonban nemcsak a román és a magyar fél hozzáállásának az eredménye, hanem egyben a kedvezőtlen világpolitikai helyzet következménye is.

A romániai magyar kisebbségre a legérzékenyebb csapást a határon átívelő személyi kapcsolatok beszűkülése, sőt, megszűnése jelentette, amiért a felelősség kizárólag a román felet terheli. A kulturális elszigetelési politika a magyarországi televízió és rádióadók zavarásával és a fogásukra alkalmas antennák leszerelésével kezdődően az intézményes postacenzúrán keresztül egészen a közvetlen telefon távhívási rendszer kiépítésének megtagadásáig vezetett.¹²⁰ Román állampolgár otthonából évente csupán négyszer telefonálhatott külföldre.¹²¹

A személyi kapcsolatok lehetőségét szüntette meg a külföldi utazások drasztikus korlátozása. A jogszabály a '80-as években ugyan például két évenként egy külföldi utat engedélyezett, azonban ez nem járt alanyi jogon. A döntést több hónapos engedélyezési procedúra előzte meg, amely magában foglalta a munkahelyi javaslatot, a többfokozatú államigazgatási és rendőrségi lépcsőket, a többszöri kihallgatást - melynek során a kiutazás célja felől érdeklődtek - és a szokásos kenőpénzt. Az engedély megadása sem jelentette azonban okvetlenül a határ átlépésének lehetőségét. 1987-től kezdve, a több mint tízórás, néha egész napon át tartó várakozás után, egyre több érvényes úti okmányokkal rendelkező személyt fordítottak vissza a határról. Az irracionálisan hosszú várakozási idő és a határátlépés önkényes megtagadása azonban hasonlóan sújtotta a Romániába beutazni kívánó magyar állampolgárokat is.

A romániai elzárkózási politikára azonban az ún. elszállásolási rendelet¹²² tette fel a koronát. Érdemes megfigyelni azt is, hogy a törvényerejű rendelet az 1. szakaszban milyen célt fogalmaz meg a jogszabály számára:

"Annak érdekében, hogy turistaként vagy más céllal ideiglenesen Romániában tartózkodó külföldieknek minél megfelelőbb lakáskörülményeket biztosítsanak, az illetőket szállodákban, motelekben, kempingekben, otthonokban, valamint a szocialista szervezetek által ügykezelt lakásalaphoz tartozó más lakterületeken kell elszállásolni..."

És most nézzük, milyen intézkedéseket foganatosít a továbbiakban a törvényerejű rendelet a külföldiek minél nagyobb kényelme érdekében:

"2. szakasz. - Tilos az 1. szakaszban említett külföldieknek Romániában lakhellyel rendelkező természetes személyek általi elszállásolása - bérlet, albérlet, illetve vendéglátás formájában -, valamint területek rendelkezésére bocsátása mozgó szálláshelyek felszerelésére (sic! tehát sátorhely, lakókocsi számára parkolóhely biztosítása - a szerző).

Romániában lakhellyel rendelkező természetes személyek az általuk bírlalt [birtokolt - a szerző] lakterületben csak olyan látogatóba jött idegeneknek adhat szállást, akik közeli rokonaik - gyermekek, szülők, testvérek, ezek házastársai és gyermekei. (...)

A 2. szakasz rendelkezéseinek megszegése (...) kihágást képez és 5000-tól 15000 lejig terjedő pénzbírsággal büntetendő."

Ez a jogszabály azonban nem egészen két év múlva nyerte el igazi szépségét, amikor megtoldották egy nyíltan diszkriminatív rendelkezéssel: kimondták, hogy míg a külföldieket csupán "közeli rokonaik - gyermekek, szülők, testvérek, ezek házastársai és gyermekei" - láthatják vendégül, a külföldi állampolgárságú vagy állampolgársággal nem rendelkező "román származású személyek" bármilyen rendű rokonaiknál megszállhatnak.¹²³

Jegyzetek

¹ Törvény a nemzeti kisebbségekről és az autonóm közösségekről - Romániai Magyar Demokrata Szövetség. Lásd *Magyar Kisebbség* 1997. 1-2. sz.

² "A monolitikus politikai rendszerekben a párt dokumentumok kettős olvasata lehetséges: egy felszíni nyilvános és egy mögöttes belső értelmezésük. Végeredményben ez a kettősség teszi lehetővé, hogy viszonylag hosszabb időszakot vizsgálva a párt dokumentumokban deklarált nemzetiségpolitikai célkitűzésekből ugyanaz az irányzat rajzolódjon ki,

amit a romániai nemzetiségi politika gyakorlata mutat." (R. Süle Andrea: A Román Kommunista Párt nemzetiségi politikája a párt dokumentumok tükrében. In *Jelentések a határon túli magyar kisebbségek helyzetéről*. Szerk. Miklós Tamás. ELTE-MKKE, Budapest, 1988. 137-153, 139.)

³ Bíró Gáspár: *A romániai magyarság és a román igazságszolgáltatás (1965-1987)*. Gépelt kézirat, Teleki László Alapítvány Kézirattára, K-610/88, Budapest, 1988, 10.

⁴ Bíró, *i. m.* 39-48.

⁵ Váradi Vilmos: *Románia nemzetiségekre vonatkozó jogalkotása 1945 és 1983 között*. Gépelt kézirat. Teleki László Alapítvány Kézirattára. K-255/86. Budapest, 1984, 4.

⁶ Vö. Bíró, *i. m.* 10.

⁷ "Nem túlzott egyes jogászok véleménye, hogy nincs ma Romániában olyan nagykorú állampolgár, akit valamilyen bűncselekményért akár mikor ne lehetne előállítani. Nem csoda, hiszen a megvesztegetés osztársadalmi játékában szinte mindenki részt vesz, hol mint megvesztegető, hol mint megvesztegetett: ahol az alapvető, primer létfeltételeket biztosító anyagi alapoktól az ún. luxuscikkekig (mint például a babkávét) minden hiánycikk, ez természetes, s nem az állampolgár hibája. Vagy nem elsősorban az állampolgáré, mert most már sok esetben a néhány éve még normálisnak s magától értetődőnek mondott szolgáltatásokat is illik honorálni. Egy példa a bírósági gyakorlatból: a legtöbb irattári tisztviselő egyszerűen nem adja ki az iratcsomót az igénylőnek - legyen az ügyvéd, jogtanácsos vagy egyszerűen ügyfél -, ha nem kap legalább egy húszast. A pénz átadásának, illetve átvételének az időpontjától - a szolgáltatáshoz viszonyítva - ez vagy a megvesztegetés vagy az elfogadása bűncselekményének tényálladékát meríti ki. E gyakorlat ma már lassan általánosan és hallgatólagosan elfogadottá vált, s az illetékesek tudtával, illetve szemhunyásával történik. Ám ha valakire nagyon rá akarnak menni, akkor a húszas elfogadása a Btk. 256. §-a szerint 3-tól 10 évig büntetendő, mint megvesztegetés elfogadásának a bűncselekménye." (Bíró, *i. m.* 134-135.)

⁸ Forró Tamás - Havas Henrik: *Ki tudja merre...* Riportkönyv. Háttér Könyvkiadó és Kulturális Szolgáltató Kft., Budapest, 1988, 118. (Riport Raffay Ernővel.)

⁹ Joó Rudolf: *Nemzeti és nemzetiségi önrendelkezés, önkormányzat, egyenjogúság*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984, 109.

¹⁰ "A magyar kormány két esztendeig nem írta alá a román-magyar barátsági szerződést, mondván, hogy az efféle barátsági szerződésekhez némi barátság is szükségeltetik. Ezek az esztendők az erdélyi magyarság és a hazafiak közötti viszony legtermékenyebb esztendei voltak. (...) Az erdélyi magyar értelmiségiek szinte az égieknek rimáncodtak, hogy a magyarok sokáig ne írják alá a szerződést... És megint nekik lett igazuk. Mihelyt (...) a magyar kormány aláírta a szerződést, fél év se telt belé, és elszabadult a pokol." (Csoóri Sándor: *Kapaszkodás a megmaradásért*. Előszó Duray Miklós: *Kutyaszorító c. könyvéhez*. In *Tenger és diólevél*. Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek. 1961-1994. I-II. kötet, 1001-1010, 1006-1007.), Lásd továbbá Balla Gyula - Dippold Péter: *A szomszéd országok magyarságának ügye a magyarországi független (szamizdat) kiadványokban (1976-1986)*. In *Regio* 1991/1. 142-173, 165.

¹¹ Románia általános politikatörténetére vonatkozóan lásd Fülöp Mihály: *Románia politikája 1944 augusztusától 1989 decemberéig*. In *Külpolitika* 1990. 2., 102-120.

¹² Lásd "Hozott-e változást, hogy Nicolae Ceausescu került a párt élére? A lényegre tekintve nem..." (Forró-Havas, *i. m.* 117.)

¹³ A szovjet külügyi népbiztos-helyettes megfenyegette I. Mihályt, hogy amennyiben nem hajlandó Grozát kinevezni, nemcsak Észak-Erdélyt veszítheti el az ország, hanem még Románia függetlenségét sem tudja garantálni. (Vincze Gábor: *A Groza-kormányt támogató Magyar Népi Szövetség*. In *Magyar Kisebbség* 1998. 2. 142-154.)

¹⁴ Fülöp, *i. m.* 103-105.

¹⁵ Csatári Dániel: *Románia története a XIX-XX. században*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1972, 133.

¹⁶ *Groza Péter emlékére*. A dokumentumokat Lipcsey Ildikó gyűjtötte. Válogatta és szerkesztette Sipos Attila. Kossuth, Budapest, 1984, 76.

¹⁷ Lipcsey Ildikó: *Erdélyi autonómiák*. Történeti tanulmányok. Sokszorosítás. MTA, Budapest, 1990, 182.

¹⁸ *Kurkó Gyárfás emlékére*. Szemelvények beszédeiből, cikkeiből és róla szóló írásokból. A dokumentumokat gyűjtötte Lipcsey Ildikó. Kossuth, Budapest, 1987, 123.

¹⁹ Lipcsey Ildikó: Az Ellenséges Vagyonokat Kezelő és Felügyelő Pénztár működése Romániában (1945-1948). In *Regio* 1992. 2. 76-89, 89.

²⁰ *Kurkó Gyárfás emlékére*. 32.

²¹ A Román Munkáspárt 1948. február 21-23-án alakult meg. Az ODA 1948. március 28-án egyesítette a Román Munkáspártot, az Ekésfrontot, a Magyar Népi Szövetséget és a Nemzeti Néppártot.

²² Az osztályharc éleződésének hisztériája, a szovjet mintára elvégzett belső tisztogatások a kisebbségeket különösen érintették. Hasonlóan reagált a pártvezetés a lengyel, de különösen a magyar '56-os (1956. októbere-decembere) eseményekre, amelyeket halálos veszélyként értékelt, nem csupán a sztálini kommunizmus elleni népfelkeléstől, de Románia területi integritásának megsértésétől is tartva. Lásd Fülöp, *i. m.* 106-109.

²³ A csoport egyik jeles képviselője, Patrascanu, egyik kolozsvári beszédében kijelentette: "mielőtt kommunista lennék, elsősorban románként tartom magam." (Fülöp, *i. m.* 106.) Egy ilyen kijelentés a Rákosi-féle Magyarországon egyenlő lett volna az öngyilkossággal, nem csak politikai értelemben, gondoljunk csak arra, hogy ezt Kádár János a Rajk-perben vádként mondta. Ez alapvetően jellemzi a román kommunizmus és a többi közép-kelet-európai, többek között a magyar kommunizmus, ideológiája közötti különbséget.

²⁴ Fülöp, *i. m.* 111.

²⁵ Uo. 114.

²⁶ Forró-Havas, *i. m.* 117-118.

²⁷ Fülöp, *i. m.* 115.

²⁸ "A »káderrotáció« a hatalomgyakorlás eszköze lett, gyakorisága és áttekinthetlensége (...) szinte megbénította a párt- és állami apparátus normális működését. A politikai vezetésben szinte senki sem mentesült a káderrotáció elvének érvényesítése alól, és egyre több funkciót halmozott az elnök-főtítkár családja. N. Ceausescu 1977-1978 után egyre inkább olyan benyomást keltett, hogy kizárólag csak a rokonaiban bízik." Fülöp, *i. m.* 115.

²⁹ R. Süle Andrea, *i. m.* 140.; "A nemzet és az állam még hosszú ideig alapját fogja képezni a szocialista állam fejlődésének. A nemzet fejlődése, a szocialista állam erősödése megfelel a társadalmi élet objektív követelményeinek, ez nemcsak hogy nem áll ellentétben a szocialista nemzetköziség érdekeivel, hanem éppen ellenkezőleg, teljes mértékben megfelel ezeknek az érdekeknek, a dolgozók nemzetközi szolidaritásának, a szocializmus és a béke ügyének. Minden egyes szocialista nemzet, minden egyes egyenjogú, szuverén és független szocialista állam fejlődése és felvirágzása olyan lényeges követelmény, amelytől függ a szocialista országok egységének és összeforrottságának erősödése. Befolyásuk növekedése az egész emberiség előrehaladására a szocializmus és a kommunizmus felé." Az RKP Központi Bizottságának jelentése a párt tevékenységéről az RKP VIII. és IX. kongresszusa közötti időszakban.

³⁰ Az RKP országos konferenciájának határozata. 1972. július 19-21.

³¹ A megalomániás és embertelen társadalom-átalakítási tervekre és azok végrehajtására vonatkozóan Lásd Bíró, *i. m.* 136. "Amióta a '80-as évek elején Ceausescu elhatározta, hogy a románok 2000-re 30 millióan kell legyenek, rendelet kötelez minden nőt arra, hogy havonta nőgyógyászati vizsgálaton vegyen részt, a terhesség megállapítása céljából, s így az esetleges sikeres - »feketén« végzett - művi vetélés megakadályozható legyen. Nagyobb vállalatoknál (...) ezt

úgy oldották meg, hogy egy előre be nem jelentett napon minden hónapban bezárják a kapukat, s az összes nő dolgozót, mint a barmokat, betereleik egy szerelőcsarnokba, vagy más nagyobb helyiségbe, ahonnan aztán egyenként vonulnak egy külön erre a célra berendezett helyiségbe, ahol a nőgyógyász megejti a vizsgálatot, természetesen ügyészi felügyelet mellett."

³² Gáll Ernő: A román nemzeti ideológia - tegnap és ma. In *Regio* 1995. 1-2., 198-217, 214.

³³ "Közismert tény, hogy Románia nem soknemzetiségű állam, hanem a lakosság 89,1 százaléka román, 7,8 százaléka magyar nemzetiségű román, 1,5 százaléka német nemzetiségű román és 1,6 százaléka más nemzetiségű román." A Román Távirati Iroda 1987. február 16-i jelentése.

³⁴ R. Süle, *i. m.* 140-150.

³⁵ Vö. "Valóban (...) a nemzeti kérdés teljes megoldást nyert, és mindennemű diverziós próbálkozás, a kérdés mindennemű hangoztatása csak félrevezetheti az illető embereket vagy népeket, csak rosszabbra fordíthatja a népek és országok közötti viszonyt. Határozottan vissza kell vernünk eme külföldi reakciós körök azon próbálkozásait, hogy beavatkozzanak belügyeinkbe, hogy torzítsák és meghamisítsák a romániai realitásokat. Nem véletlen, hogy miközben egyre nagyobb eredményeket érünk el a hazai szocialista építômunkában, a legreakciósabb imperialista, újfasiszta, horthysta körök a szocializmussal szembeni gyűlöletükben rágalmazzák és befeketítik a romániai realitásokat... Azok, akik mindenkor egymás ellen uszították a népeket, akik százezreket, milliókat deportáltak és kínoztak meg csupán azért, mert más volt a nemzeti eredetük, egyik napról a másikra az emberi vagy a nemzetiségi jogokért aggódnak... Határozottan fel kell lépnünk az újfasiszták, s egyáltalán az újfasizmus ellen, mindenféle reakciós körök ellen, a leghatározottabban le kell lepleznünk őket, mert súlyosan veszélyeztetik a népek további fejlődését, minden egyes nemzet békéjét és függetlenségét..." Nicolae Ceausescu: Beszéd a magyar és német nemzetiségű dolgozók tanácsa együttes ülésén. In *Előre*. 1984. december 29. 3.

³⁶ Nicolae Ceausescu beszéde az RKP Központi Bizottságának plenáris ülésén. 1973. június 18-19. Vö. "Ahhoz, hogy valaki bármely tevékenységi területen dolgozhasson, Romániában a saját nyelvén kívül ismernie kell a román nyelvet is: e nélkül elkerülhetetlenül leszük számára a teljes jogegyenlőség gyakorlásának, az általános érvényesülésnek a lehetősége. (...) Nem, mi egy pillanatra sem helyezzük szembe a román nyelv tanulását a magyar, az angol, az orosz, a német vagy a francia nyelv tanulásával. Sőt, elengedhetetlennek tartjuk az anyanyelv alapos elsajátítását és legalább két világnyelv ismeretét, mint ahogyan a mi viszonyaink között elengedhetetlennek tartjuk a saját nyelv elsajátítása mellett a román nyelv elsajátítását, hogy megvalósuljon az igazi jogegyenlőség, hogy biztosítva legyen a teljes részvétel a romániai szocialista és kommunista építésben." Nicolae Ceausescu beszéde a német és a magyar nemzetiségi dolgozók tanácsának együttes plénumán. 1978. március 14. In *Románia a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építése útján*. 15. kötet. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 576-577.

³⁷ Vö. "...a szocialista nemzet hosszú létének távlatai közepette [értsd: a kommunizmushoz vezető úton még hosszú ideig megmarad a nemzet - a szerző] még sokáig megmaradnak a nemzetiségek megkülönböztető vonásai; ezzel egyidejűleg a közeledés történelmi folyamata megy végbe, ami a jövőben még hangsúlyozottabb lesz. Ezért megingathatatlanul kell munkálkodni az összes dolgozók teljes jogegyenlőségének a biztosításán, nemzetiségi különbség nélkül, annak érdekében, hogy mind társadalmi, mind nemzeti jelleggel egyre hangsúlyosabban homogenizálódjék a társadalom az egységes, kommunista rendszer építésének az útján." Az RKP Országos Konferenciájának határozata. 1972. július 19-21.; Lásd továbbá Gáll, *i. m.* 216; R. Süle, *i. m.* 144-150.

³⁸ Az RKP Országos Konferenciájának határozata. 1972. július 19-21. Gáll, *i. m.* 215. Vö. "... Szeretném ha jól értenék szavaimat: beszélni kell az együttlakó nemzetiségek nyelvén is, de ugyancsak egyszerűen a nép nyelvén, kommunista szellemben. Románul, magyarul, németül, bármely nyelven az egész nép nyelvét, a szocializmusért és a kommunizmusért vívott harc nyelvét kell beszélni..." Nicolae Ceausescu záróbeszéde a mezőgazdasági szocialista egységek vezetőtanácsai, az egész parasztság első kongresszusán. 1977. április 20. In *Románia a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építése útján*. 14. kötet. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 295.

³⁹ Nicolae Ceausescu beszéde a magyar és a német nemzetiségű dolgozók tanácsainak együttes ülésén. 1974. április 5.

⁴⁰ R. Süle, *i. m.* 143.

Lipcsey: *Erdélyi autonómiák...* 80.

⁴² Kántor Lajos: Szabédi egyeteme. In *Szabédi napjai, emlékezések, tudományos előadások Kolozsvárt 1992-1997*. Kolozsvár, 1998, 112-113.

⁴³ "A (szerintem megalapozott) hipotézis tehát látszatabszurditásként így hangzik: azért hozták létre a Bolyait, hogy felszámolják. E kvázi képtelenség feloldásához első lépésként a létrehozás mozzanatát kellene jellemezni, mert egyébként érthetetlen, miért hoznak létre valamit, ha a cél amúgy is annak megszüntetése." (Balázs Sándor: A Bolyai egyetem... lett, hogy ne legyen. In *Magyar Kisebbség* 1997. 3-4. sz., 3-11, 3.)

⁴⁴ Gáll, *i. m.* 215.

⁴⁵ Georgescu, Vlad: *Istoria Românilor: de la origini pâna în zilele noastre*. 3. kiadás, Humanitas, Bucuresti, 1992, 292.

⁴⁶ Pippidi, Andrei: A múlt mítoszai. In *Hitel*, 1993/1. sz. 13-27.

⁴⁷ Lásd Forró-Havas, *i. m.* 109-119.

⁴⁸ Lásd "A román nemzeti ideológia és történeti folytonosság-felfogás számomra a legtisztább történelmi válaszreakció. Visszaszerzése, fölélesztése annak a vélt vagy valódi kulturális helyzettudatnak, amelyet a nemzeti história során átélt sokféle alárendeltség, értékfosztottság, kisebbségség és megtaposottság jellemzett. A marginális helyzetből adódó reménytelenség, a számos elmaradottságból kikívánkozó feltörekvés-vágy, a kisebb(rendű)séget dühítő bizonyítani akarás és a kudarchelyzeteket már el sem viselő konokság bizonyítja ezt, ami az irodalomban, a politikában, a tudományban és a gazdaságban minduntalan megjelenik. Pontosán ebben az értékrendszerben, mentalitásban meglévő túlkompensálás érvényesül az »együttlakó nemzetiségek« kisebbségi csoportokká morzsolásában, asszimilálásában is... [Ez két módszerrel valósul meg:] olykor közvetlen, erőszakos elnyomással, olykor a szükségképpen megszülető ellenállást is »megengedő«, »becsatornázó« furfanggal, látszat-toleranciával, az értékrendszer, illetve a kölcsönhatások elbizonytalanításával." (A. Gergely András: *Nemzetiség és urbanizáció Romániában*. Héttorony Könyvkiadó, Budapest, 1988, 27.)

⁴⁹ Forró-Havas, *i. m.* 115.

⁵⁰ Gal, Susan: Kódváltás és öntudat az európai periférián. In *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*. Szerk. Kontra Miklós. Magyarországi Kutató Intézet, Budapest, 1991. 148.

⁵¹ Gal, *i. m.* 148.

⁵² Monitorul Oficial, 1921. július 20. 93. szám

⁵³ Lásd Barabás Béla - Diószegi László - Enyedi Sándor - Sebők László - R. Süle Andrea: Hetven év. *A romániai magyarság története*. 1919-1989. Szerk. Diószegi László - R. Süle Andrea. Magyarországi Kutató Intézet, Budapest, 1990. 34-35.

⁵⁴ Vincze Gábor: Gazdaságpolitika vagy kisebbségpolitika? Az 1945-ös romániai földreform a Groza-kormány kisebbségpolitikájának tükrében. In *Magyar Kisebbség* 1996. 4. sz. 182-204, 184.

⁵⁵ 1945. évi 187. sz. törvény; Monitorul Oficial 1945. március 23-i 68. sz.

⁵⁶ Vincze: *A gazdaságpolitika...* 190.

⁵⁷ Uo. 190.

⁵⁸ Uo. 192.

⁵⁹

A távollevők közé sorolták:

- azt a kb. 100 ezerre tehető dél-erdélyi magyart, aki az Antonescu-terror elől Észak-Erdélybe, illetve azt a további 100 ezret, aki a trianoni Magyarországra menekült;
- azokat, akik a front közeledtével a kiűritési parancsra eltávoztak lakóhelyükről;
- azokat a dél-erdélyi közalkalmazottakat, akiket a bécsi döntést követően Észak-Erdélybe helyeztek, de lakóhelyük délen maradt;
- azokat, akiknek állandó lakóhelyük Észak-, de birtokuk Dél-Erdélyben volt;
- 1944. augusztus 23-a előtt bármilyen okból Magyarországra távozókat (külön figyelmet érdemel, hogy Észak-Erdély és a trianoni Magyarország között akkor még nem volt államhatár, tehát ez nem jelentett nagyobb bűnt, mint átutazni az ország egyik részéből a másikba);
- mindazokat a besorozott magyarokat, akik a magyar csapatokkal együtt elhagyták Erdélyt, vagy hadifogságban voltak. (Lásd Vincze: *A gazdaságpolitika...* 192.)

⁶⁰ Uo. 193.

⁶¹ Az adatok az MNSZ agrárreform-bizottságától származnak. Magyar Országos Levéltár, XIX-J-1-a, 61. doboz IV-140, 1476/Bé.

⁶² Comunicari Statistice. Bucuresti, 1947. 17. 6. táblázat. Lásd *Hetven év* 64.

⁶³ Vogel Sándor: *A nemzeti kisebbségek Romániában*. In *Regio* 1998. 3. sz. 197-203.

⁶⁴ "Casa Autonoma pentru Sechestrarea Bonurilor Inamice" - szó szerinti fordításban: "Ellenséges Javakat Zároló Önálló Pénztár". Lásd Lipcsey Ildikó: *Az Ellenséges Vagyonokat Kezelő és Felügyelő Pénztár működése Romániában (1945-1948)*. In *Regio* 1992. 2. sz. 76-89. 76.

⁶⁵ A 8. szakaszra hivatkozó 1945. évi 90. sz. törvényerejű rendeletet 1945. február 10-én tették közzé a Hivatalos Közlönyben, a "Monitorul Oficial"-ban.

⁶⁶ Lipcsey *i. m.* 77.

⁶⁷ Uo. 78.

⁶⁸ Uo. 79-81., 86.

⁶⁹ Lásd később az Oktatásügy c. alfejezetet. (A tanulmány második részét következő, 2002. 3-as lapszámunkban közöljük. - *A szerkesztő*)

⁷⁰ Lásd Varga E. Árpád: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*. Tanulmányok. Püski, Budapest, 1998. 269-270.

⁷¹ Uo. 274.

⁷² Ara-Kovács Attila - Dávid György - Joó Rudolf - Kôszegi László - Nagy József - Tóth Károly Antal - Vásárhelyi Judit: *Jelentés a romániai magyar kisebbség helyzetéről*. In *Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről. (Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia)* Szerk.: Miklós Tamás. Medvetánc, Budapest, 1988. 57-120, 71-72.

⁷³ "A magyar kommunisták (hátuk mögött a szovjet támogatással) ugyanis megakadályozták, hogy a polgári-konzervatív erők valamilyen politikai formációt létre tudjanak hozni. Ennek következtében a magyar baloldal

(kommunisták, szociáldemokraták, az ún. népi baloldalhoz tartozó értelmiségiek) már 1944 őszén monopolhelyzetbe került, a magyar polgári erők pedig perifériára szorultak - akkor, amikor a román jobboldal a »kiugrásnak« köszönhetően még erős pozíciókkal rendelkezett." (Vincze Gábor: A Groza-kormányt támogató Magyar Népi Szövetség. In *Magyar Kisebbség* 1998. 2. sz. 142-154.)

⁷⁴ Vincze Gábor: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája: 1953. április - 1953. március*. 2. rész. Gépelt kézirat. Teleki László Alapítvány Kézirattára. K-2302/97. h. n., 1997. 70-76.

⁷⁵ Uo. 77-80.

⁷⁶ Az országos gyűlések nyelve mindvégig a román volt.

⁷⁷ *Hetven év* 69-70.

⁷⁸ Lásd Márton Áron adománya a Bolyai Tudományegyetemnek.

⁷⁹ Lásd Virt László: *Katolikus kisebbség Erdélyben*. Egyházfórum, Budapest - Luzern, 1991. /Egyházfórum könyvei 7./ 84-97.

⁸⁰ "Románia az I. világháború után diplomáciai kapcsolatba lépett a Szentszékkal, amit az erdélyi román katolikusok, tehát a görög katolikusok kezdeményeztek. Érthető a görög katolikusok törekvése, hiszen 1918-ig egy katolikus irányítású - bécsi központú - országban éltek, így addig nem érezhették veszélyben magukat egy másik román egyház, a jóval nagyobb erdélyi ortodox egyház közelében. Az impériumváltással azonban a bukaresti központú, görögkeleti vallású új román államba kerültek. Érthető tehát, hogy a konkordátummal akarták megerősíteni pozícióikat az akkor már a bukaresti pátriárka által is támogatott erdélyi görögkeletiekkel szemben." (Virt *i. m.* 14.)

⁸¹ Mindez annak ellenére történt meg, hogy a görög katolikus püspökök megtagadták az egyesülési okmány aláírását. A román kormány 1948. december 1-jén a következő határozatot fogadta el: "A helyi lakosság a görög katolikus vallásról közösen *visszatér a román vallásra*. A görög katolikus vallás metropolitájának a szervezete, püspökségei, rendjei, kongregációi, fõesperességei, kolostorai, alapítványai, társulásai, valamint bármilyen néven nevezendõ intézményei és szervezetei a mai nappal megszûnnek létezni. A volt plébániák javai a román állam kezébe kerültek vissza..." (Lásd Domokos Pál Péter: *Rendületlenül... Márton Áron Erdély püspöke*. Eötvös Kiadó, Szent Gellért Egyházi Kiadó, Budapest 1989. 90.) A román görög katolikus egyházat a török kiűzése után Erdélybe érkező jezsuita szerzetesek térítése alapján és ezek unszolására hozták létre. Ennek első lépése volt Athanáz, gyulafehérvári ortodox püspök 1698-as áttérése a görög katolikus hitre, amikor az itteni zsinaton papjai nevében aláírta az egyesülési okmányt. 1702-ben I. Lipót keleti rítusú katolikus püspökséget állított fel az új egyház részére, amely először Fogaras, majd végül Balázsfalva székhellyel működött. (Lásd Virt *i. m.* 16-17.) Ez a vallási térítés az udvar két alapvető érdekének összefonódása volt. Itt találkozott a magyarellenesség és az ellenreformáció. A román ortodox egyház korábban a magyar református egyházzal lépett vallási unióra, amely által megtartotta hittételeit, de a református egyház részeként a magyar elemet erősítette. Az udvar tudatában volt annak, hogy az erdélyi magyarság ellen szükség van olyan erőre, amely felhasználható ellene. Mivel a románság nagy számban volt jelen az országban, s jobbágy státusza miatt könnyen tüzelhető és befolyásolható volt, a görögkeleti egyházat megpróbálták a katolikus klérus befolyása alá vonni. Ez volt az orosz területek mintájára alakított görögkatolikus egyház, amely a görögkeleti rítust és a pápa, illetve néhány sarkalatos római dogma elismerését foglalta magában. Az orosz példa mellett a XVII. századi református-görögkeleti unió sikere is reménnyel kecsegtetett. A kezdeti sikerek ellenére azonban nem sikerült igazi nagy tömegeket áttéríteni, s az áttértek közül is sokan tértek vissza régi hitükhöz. A román nacionalizmus születése pillanatától kizárólag az ortodox vallást ismeri el. Romániában a görögkatolikus-ortodox ellentétek a mai napig (!) fennállnak. (Lásd Makkai László: *Magyar-román közös múlt*. Sylvester János Nyomda, Szombathely, 1989. 158.)

⁸² *Hetven év* 109-110.; *Jelentés* 96-97.

⁸³ Lásd *Hetven év* 106-107.; *Jelentés* 101-103. Az unitárius és az egyéb protestáns egyházakat, bár az erdélyi művelődésben, művelődéstörténetben kiemelkedő szerepet játszottak, azért nem említem, mivel a hármass felosztás célja a három fő ideáltípus felvázolása.

⁸⁴ *Virt i. m.* 83.

⁸⁵ Ezt a szilárd ellenállást és erkölcsi rendületlenséget alapvetően a cölibátus intézménye tette lehetővé, hiszen egy katolikus papnak, szűkebb családja nem lévén, csupán saját személyében okozhattak kárt, míg egy többgyerekes család fenntartója szerepét is viselő református lelkipásztor sokkal kiszolgáltatottabb helyzetben volt.

⁸⁶ *Hetven év*: 101-107.; *Jelentés*: 97-100.; *Virt i. m.* 73-82.

⁸⁷ *Virt i. m.* 84.

⁸⁸ Butosi, John: The Reformed Church in Romania - In a Historical Perspective. In *Reformed Review* (Holland, Michigan) 1987. 2. sz. 116-142.; *Hetven év* 101.; *Jelentés* 97.

⁸⁹ 1948. január 25. (Golopentia, A. - Georgescu, D. C.: Populatia Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului. Extras din "Probleme Economice". Martie 1948.); 1956. február 21. (Recensământul populației din 21 februarie 1956.); 1966. március 15. (Recensământul populației și locuintelor din 15 martie 1966.); 1977. január 5. (Recensământul populației și locuintelor din 7 ianuarie 1977.); 1992. január 7. (Recensământul populației și locuintelor din 5 ianuarie 1992.) Magyarul lásd *Hetven év* 51-57.; *Jelentés* 62-70; Varga: *Fejezetek...* 39-117, 167-217.

90

	1948	1956	1966	1977	1992
	anyanyelv szerint	anyanyelv/ nemzetiség szerint	anyanyelv/ nemzetiség szerint	anyanyelv/ nemzetiség szerint	anyanyelv/ nemzetiség szerint
Magyar népesség száma Romániában (ezer fő)	1500	1654/1588	1652/1620	1671	1639/1625
Magyar népesség aránya az összlakossághoz viszonyítva	9,4	9,5/9,1	8,6/8,5	7,8	7,1 (u. a.)
Magyar népesség aránya Erdély lakosságához viszonyítva	25,7	25,9/25,0	24,2/23,8	22,0	21,0/20,8

(A népszámlálások adataira vonatkozó forrásokat lásd fent.)

⁹¹ Az 1941-es és az 1948-as népszámlálás adatai alapján elmondható, hogy ezekben az években a romániai magyarság lélekszáma több mint 260 ezerrel csökkent. Ez azonban a háborúnak és az azt követő évek

deportálásainak, állampolgársági vitáinak és más hasonló körülményeknek tudható be. Az 1948-as népszámlálás már egy letisztult állapotot tükröz, s így véleményem szerint témánk elemzése szempontjából szerencsésebb az 1948-as évet kiindulópontnak tekinteni. (Lásd Varga *i. m.* 174.)

⁹² Az előző népszámlálás adataira vetítve a következőképpen változott a magyar népesség lélekszáma anyanyelv és nemzetiség megosztásban: 1956 - 10,26%, 5,87%; 1966 - -0,13%, 3,98%; 1977 - 1,15%, 3,15%; 1992 - -1,1%, -2,77%. A számolással kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy 1948-ban csupán az anyanyelv megoszlásáról készült kérdőív, míg 1977-ben összevontan, anyanyelv és nemzetiség szerint tették közzé az adatokat. A változás arányával kapcsolatban az 1948-as és 1977-es adatokat mind az anyanyelvre, mind a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozóan irányadónak tekintetem. Fontosnak tartom kiegészíteni, hogy az 1977-es népszámlálás kérdőívein megtalálható volt az anyanyelvre és a nemzetiségre vonatkozó külön rubrika, azonban az összesítés során ezeket összevonták, oly módon, hogy aki román anyanyelvűnek vagy román nemzetiségűnek vallotta magát, azt mind románnak tekintették, függetlenül attól, hogy anyanyelvének vagy nemzetiségének mit jelölt meg. Így több tízezer állampolgár bevallását hamisították meg. (Lásd *Hetven év* 54.; Varga *i. m.* 65-66.) Ha azonban ezeket az érintetlen, nemzetiségre vonatkozó adatokat, amelyek 1 707 000 magyar nemzetiségű román állampolgárról tanúskodnak, vetjük össze az 1992. évi népszámlálás eredményeivel egy sokkal drasztikusabb, majdnem 5%-os (4,81%) *csökkenést figyelhetünk meg.*

⁹³ *Jelentés* 65.

⁹⁴ Ez az arány a meghamisított számolással ellentétben valószínűleg lényegesen magasabb volt.

⁹⁵ *Jelentés* 111.

⁹⁶ Kocsis Károly: *Elcsatoltak. Magyarok a szomszéd államokban.* Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest, 1990. 112.; *Jelentés* 111-112.

⁹⁷ "Vrem România fara unguri si fara jidani!"

⁹⁸ Kocsis Károly *i. m.* 112-113; *Jelentés* 112.

⁹⁹ *Hetven év* 113.

¹⁰⁰ *Jelentés* 113.

¹⁰¹ Varga: *Fejezetek...* 192.

¹⁰² *Hetven év* 60.; Varga *i. m.* 200.

¹⁰³ Kocsis Károly *i. m.* 40.

¹⁰⁴ A többi magyar nagyvárosnál is hasonló a helyzet: 1956 és 1966 Temesvár magyar népessége 200 fővel csökkent, míg a román népesség 100 ezer fővel nőtt; Nagyváradon ez az arány 12,9 ezer és 38 ezer volt; Arad -3,3 ezer, +67 ezer stb. (Lásd Kocsis *i. m.* 42.; Kocsis Károly - Kocsisné Hodosi Eszter: *Magyarok a határainkon túl - a Kárpát-medencében.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1991. 54.)

¹⁰⁵ A. Gergely András: *Nemzetiség és urbanizáció Romániában.* Héttorony Könyvkiadó, Budapest, 1988. 36-37.

¹⁰⁶ Uo. 54.

¹⁰⁷ *Hetven év* 58-60.

¹⁰⁸ Lásd Vogel Sándor: A nemzeti kisebbségek Romániában. In *Regio* 1998. 3. sz. 197-203. 203.

¹⁰⁹ A. Gergely *i. m.* 53.; Kocsis-Kocsisné *i. m.* 52-53.

110

Kocsis *i. m.* 42.

¹¹¹ Lásd Balázs Áron: A romániai falurendezezésről. In *Külpolitika* 1989. 2. sz. 75-88.; Hunya Gábor: Falurendezezési terv a határozatok, nyilatkozatok és sajtóközlemények tükrében. In *Külpolitika* 1989. 2. sz. 67-74.; R. Süle - 1990, 31-43.

¹¹² Lásd Kocsis-Kocsisné *i. m.* 56.

¹¹³ A. Gergely *i. m.* 54.

¹¹⁴ 1944. évi 575. sz. törvényerejű rendelet; A minisztériumok megszervezésének módosításáról. Összesen 18 minisztérium, köztük a Nemzetiségi Minisztérium. Benne a kisebbségi minisztérium hatásköréről. Ez utóbbit egészítette ki az 1945. évi 7. sz. törvény (1945. január 5.) A Miniszterelnökség 2166. sz. dekrétuma alapján (1944. november 13.); Monitorul Oficial 1944. november 14-i 264. sz.

¹¹⁵ 1949. évi 440. sz. miniszterelnökségi határozat; A nemzetiségi kérdéssel foglalkozó miniszterelnökségi osztály létesítéséről.; Buletinul Oficial 1949. május 14-i 29. sz.

¹¹⁶ *Jelentés* 109.

¹¹⁷ Vö. Szokai Imre - Tabajdi Csaba: Mai politikánk és a nemzeti kérdés címmel a Magyar Nemzet 1988. február 13-i 37. számában megjelent cikkével.

¹¹⁸ 1962-ben Budapesten bíróság ítélte el azokat az értelmiségieket, akik a Bolyai Tudományegyetem beolvasztása miatt tiltakozó petíciót juttattak el nemzetközi fórumokhoz. (*Jelentés* 109.)

¹¹⁹ Uo. 106-107.

¹²⁰ Uo. 107.

¹²¹ *Hetven év* 111.

¹²² A külföldi állampolgárok elszállásolására vonatkozó 1974. évi 225. sz. törvényerejű rendelet. Buletinul Oficial 1974. évi december 9-i 154. sz. (Hivatalos magyar fordítása: Románia Szocialista Köztársaság Hivatalos Közlönyének azonos száma alatt.)

¹²³ A külföldi állampolgárok elszállásolására vonatkozó 1974. évi 225. sz. törvényerejű rendeletet módosító 1976. évi 372. sz. törvényerejű rendelet; Buletinul Oficial 1976. november 9-i 96. sz. 1-2. (Hivatalos magyar fordítása: Románia Szocialista Köztársaság Hivatalos Közlönyének azonos száma alatt.)

- [Varga Attila: A román Alkotmány módosításának időszerűsége \(elvi szempontok, javaslatok, észrevételek\)](#)
- [Kántor Zoltán: Az állam és az alkotmány](#)
- [Takács Ferenc László: Alkotmányosdi](#)
- [Toró T. Tibor: Alkotmányozás és közösségi felelősség](#)
- [Tóth Judit: Alkotmányos hit - politikai illúziók nélkül](#)
- [Veress Emőd: Az 1991-es román Alkotmány reformja](#)
- [Victor Ducelescu: Az Alkotmány felülvizsgálatának néhány elméleti és gyakorlati szempontja](#)
- [Iulian Poenaru: Gondolatok egyes alkotmányos rendelkezések demokratikus természetéről](#)
- [Dr. Sulyok István: Az alkotmányosság kérdése Romániában](#)
- [Dr. Willer József: A kisebbségi jog az utódállamok alkotmányaiban](#)
- [2.2. Az 1991-es Alkotmány vitája. Az alaptételek megvitatása](#)
- [Michael Mann: Megállította-e a globalizáció a nemzetállam emelkedését?](#)
- [Kiss Dénes: A határon túli magyarság egészségügyi helyzete és a státustörvény egészségügyi kedvezményeivel szembeni viszonyulása](#)

- Balázs Sándor: Hatvanéves a "Huszonkét év"
- Jobbágy István: A kisebbségek fogalmának meghatározási problémája a nemzetközi kapcsolatokban
- Tóth Károly Antal: "A nemzet halott!"
- Zakota Zoltán: A romániai magyarság intézményrendszerének gazdasági feltételeiről
- Demény Gyöngyvér: Kisebbségek oktatási jogai és a magyar tannyelvű felsőfokú oktatás Romániában
- Gáti Attila - Orbán Márta: Privatizáció és vállalatértékelés
- Nagy Csongor István: A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének tendenciái, különös tekintettel a romániai magyarság történetére (I.)
- A nemzetiségi irodalom válogatott bibliográfiája 1990
- Az alkotmány-javaslat főbb szakaszai

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék